

B.M.ABDULLAYEV

A.K.EYYUBOV

DİPLOMATİK YAZIŞMA

Dərs vəsaiti

Bakı-

Müqəddimə

«Diplomatik yazışma» kitabı IV kursda tədris edilən «Diplomatik yazışma» fənni üzrə dərs vəsaitidir. Son kursda tədris olunan «Diplomatik yazışma» fənni tələbələrin dörd il ərzində diplomatiyanın müxtəlif sahələrində nəzəri və praktiki bilikləri mənimsəmələrini, ilkin tətbiqi vərdislərə yiyələnmələrini ehtiva edir və əldə etdikləri biliklərdən diplomatik fəaliyyətin mühüm bir hissəsini təşkil edən diplomatik yazışma sahəsində istifadə etmə bacarıqlarını formalaşdırmaq məqsədi daşıyır.

Təbii ki, sənədlər üzərində praktiki tapşırıqlar yazışmanın nəzəri aspektləri, ayrı-ayrı komponentləri və özünəməxsusluqları öyrənilmədən mümkün deyil. Sabahın məzunları diplomatik protokol və etiket qaydalarının, düşüncə tərzinin hansı şəkildə, hansı standartlar üzrə kağızda əks olunduğunu, diplomatik dilin necə inkişaf etdiyini bilməlidirlər. Eyni zamanda diplomatik üslubun digərlərindən fərqlərini və oxşar cəhətlərini daha yaxşı dərk etmək üçün onların müqayisəli təhlilini aparmağı, ilk baxışda sinonim olan sözlər

yaxud kəlmələrin diplomatik yazışmada istifadə edilməsinin mümkün olub-olmadığını, yaxud tamam başqa cür mənə verib-verməyəcəyini ayırmaq bacarığına sahib olmalı, sözün yazılı ünsiyyətdə əhəmiyyətini, onun tətbiq edənin məsuliyyətinin nə qədər yüksək olduğunu başa düşməlidirlər.

Azərbaycan dili diplomatik yazışma dili kimi gənkdir, bu mənada tələbələr həm bu dilə güclü təsir edən beynəlxalq standartları, həmçinin dilimizin spesifik xüsusiyyətlərini mənimsəməli, gənc diplomatın karyerasının ilk pilləsinin çox vaxt məhz sənədlərin tərtibatı və yazılışı ilə bağlı olduğunu nəzərə alaraq, fənnə maksimal dərəcədə məsuliyyət və çalışqanlıqla yanaşmalıdırlar.

Yuxarıda qeyd olunanları, həmçinin azərbaycan dilində diplomatik yazışma ilə bağlı ədəbiyyatların kəskin azlığını nəzərə alaraq yazılan «Diplomatik yazışmanın nəzəri aspektləri» dərs vəsaiti beynəlxalq təcrübə və nəzəriyyəni əks etdirməklə yanaşı, yerli təcrübənin, sənəd nümunələrinin təhlilini özündə ehtiva edir və tələbələrin dərs prosesində fəaliyyətlərinə yardımçı olmaq məqsədi güdür.

1. Yazışmanın diplomatın fəaliyyətində rolu və əhəmiyyəti

Diplomatiyanın müxtəlif sahələri mövcuddur: danışıqların aparılması, kontaktların qurulması, diplomatik qəbullar və mərasimlərin təşkili və keçirilməsi, nümayəndə heyətlərinin qəbulu və s. Hər birinin özünəməxsus xüsusiyyətləri işin öhdəsindən layiqincə gəlmək üçün diplomatdan müvafiq hazırlıq, keyfiyyətlər, biliklər və tədricən formalaşan peşəkar vərdişlər tələb edir. Lakin onların arasında, bəlkə də, ən önəmlilərindən biri diplomatik yazışma, diplomatik sənədlərin hazırlanmasıdır.

Adətən diplomatlar dedikdə, yada düşən və hətta bəzən lətifələrin yaranması mənbəyinə çevrilən çoxsaylı qəbullar və görüşlər diplomatların yüksək rəngli nümayəndələrinə, siyasi hakimiyyətin ali təmsilçilərinə (prezident, baş nazir, xarici işlər naziri, səfir) daha çox səciyyəvidir. Yüksək və orta dərəcəli diplomatların işə gündəlik fəaliyyətinin böyük bir hissəsini (tanınmış

diplomat, alim, professor V.İ.Popov yazışmanın diplomatın iş vaxtının 80-90 faizini tutduğunu bildirir¹) sənədlərin tərtibatı və yazılışı təşkil edir. Başqa sözlə, diplomatik fəaliyyətin gündəlik məkanı dəbdəbəli məkanların parketi deyil, yazı masasıdır. Bəs görəsən, diplomatik yazışmaya bu qədər vaxtın və enerjinin sərf edilməsinin, önəm verilməsinin səbəbi nədir?

Tənəffüs

İki diplomat taksinin arxa oturacağına əyləşib qəbulda baş verənləri baş verənləri müzakirə edirlər.

- Təsəvvür edirsən, qraf Lipmenin manjetləri (paltar qolunun qatlanmış hissəsi) qəbul olunduğundan yarım santimetr daha uzun idi. Biabırçılıq!

- Hələ bu nədir! Öz gözümlə gördüm: ispan səfirinin xanımı balıq üçün cəngəli meyvələr üçün çəngəllə səhv saldı. Dəhşət!

Bu an söhbətə taksi sürücüsü müdaxilə edir:

- Arxamı sizə dönüb oturmağım mane olmur ki?!

¹ В.И.Попов. Современная дипломатия: теория и практика. М. – 2004, с. 412.

Diplomatiyada sözün böyük əhəmiyyətini tarixən həmişə qeyd ediblər. Artıq Qədim Yunanıstanın məşhur natiq və siyasi xadimi Demosfen qeyd edirdi: «Səfirlərin sərəncamında nə hərbi gəmilər, nə də ağır artilleriya, nə qalalar var: onların silahı – sözlər və əlverişli imkanlardır»². Sözün sülh, barışdırıcı fəaliyyətdə rolundan Şərqdə də çox deyilib, çox yazılıb. Dahi Nizami yazırdı:

«Elə söz vardır ki, yaramaz demək,

Başqa bir dil ilə söyləmək gerek.

Onu incə-incə söylərkən bir-bir,

Ondan hər eşidən alar bir təsir³»

«Söz vardır kəsdirir başı, söz vardır kəsər savaşı» - deyə Səfəvi dövlətinin yaradıcısı, siyasi xadim, sərgərdə və şair şah İsmayıl Xətai vurğulayırdı⁴.

Yuxarıda misal gətirilənlər nə qədər gözəl səslənsə də, beynəlxalq ünsiyyət, dövlətlərarası münasibətlər

²www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/langdiplommat.html

³İpə-sapa düzülməmiş incilər. Bakı, 1981. S. 50.

⁴Elə orada, S. 57.

deyilən sözlərin, verilən vədlərin şifahi sözə nisbətən daha əmin, daha maddi və zaman nöqteyi-nəzərindən daha uzunmüddətli təsbitini – yazılı şəkildə əks olunmasını tələb edirdi. Dövlət başçılarının danışıqlar zamanı qarşılıqlı şəkildə götürdüləri öhdəliklər Homerin poemaları, xalq dastanları kimi əsrlərlə dildən-dilə keçərək, müəyyən təhriflərə və əlavələrə məruz qalaraq işlək ola bilməzdilər. Təbii ki, şifahi vədini pozan, sözünü çeynəyən şəxs yazılı sənədi də «unuda» bilər, lakin bu halda onun beynəlxalq qınaqdan yayınma imkanları xeyli məhdudlaşır. Və təsadüfi deyil ki, ilk beynəlxalq müqavilələr daş, qaya parçaları üzərində həkk olunurdu: əks olunmaların əbədiliyi və sarsılmazlığını nümayiş etdirmək üçün. Bu mənada Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qərargahının foyesində günümüzdə gəlib çatan ən qədim beynəlxalq müqavilənin – Misir çarı II Ramzeslə Hett çarı III Hattuşili sülh sazişinin mətninin böyüdülməklə əks olunması da rəmzi xarakter daşıyır.

Qeyd edək ki, əvvəlki dövrlərdə yazılı sənədlərin ömrü şifahi bəyanatdan bir o qədər də uzun deyildi.

Onların təbii qəzalar, qəsdli yaxud təsadüfi addım, ən nəhayət, sırf zamanın sınağı və saxlanma şərtləri nəticəsində yox olmaları ehtimalı çox böyük idi. Biz əminliklə II Ramzeslə III Hattuşili arasında bağlanmış adıçəkilən müqavilənin öz dövrünün yeganə bu tipli sənədi olmadığını söyləyə bilərik, lakin tarixi hadisələr və şərtlərin təsiri altında digər sənədlər məhv olaraq zəmanəmizə çata bilməmişdilər. Tarixdə sənədlərin yox edilməsi ilə öhdəliklərindən boyun qaçıran hökmdarlar və dövlətlər misalları az deyil. Yaxud da hər-hansı sənədi onilliklərlə gizlədən, yaxud gizlətməyə, görməməzlikdən gəlməyə çalışan siyasi xadimlər də mövcud olub (1939-cu ilin Avropanın işğalını birgə keçirmək haqqında SSRİ ilə Almaniya arasında bağlanmış Ribbentrop-Molotov paktına əlavə məxfi protokolu yada salmaq olar: qısa müddət ərzində sənədin tam məzmunu Qərb dünyasına məlum oldu, uzun illər ərzində bu faktı inkar edən rus siyasi tarix elmi də sonda bunu etiraf etməyə məcbur oldu).

V.M.Molotov paktı imzalayır

RENDEZVOUS

Beynəlxalq ictimaiyyətin paktın imzalanmasına reaksiyası

na

əlavə məxfi protokolunun əsli

СЕКРЕТНЫЙ ДОКУМЕНТАРНЫЙ ПРотокол

При подписании договора о ненападении между Германией и Советским Социалистическим Союзом специально уполномоченные обеих сторон обсудили в строго конфиденциальном порядке вопрос о разграничении сфер общих интересов в Восточной Европе. Это обсуждение привело к следующему результату:

1. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Прибалтийских государств (Эстония, Литва, Латвия, Литва), северная граница Литвы одновременно является границей сфер интересов Германии и СССР. При этом интересы Литвы по отношению Вильнюсской области признаются обоими сторонами.

2. В случае территориально-политического переустройства областей, входящих в состав Польского Государства, граница сфер интересов Германии и СССР будет приблизительно проходить по линии рек Нарва, Висла и Сана.

Вопрос, является ли в общих интересах желательным сохранение независимого Польского Государства и каковы будут границы этого государства, может быть окончательно выяснен только в течение дальнейшего политического развития.

Во всяком случае, обе Правительства будут решать этот вопрос в порядке дружественного обоюдного согласия.

3. Касательно юго-востока Европы с советской стороны подчеркивается интерес СССР к Бессарабии. С германской стороны заявляется с ее полной политической незаинтересованности в этих областях.

4. Этот протокол будет сохраняться обоими сторонами в строгом секрете.

Москва, 23 августа 1939 года.

За Правительство
Германии

Берлин

№ 300/1939

Geheimes Zusatzprotokoll.

Aus Anlass der Unterzeichnung des Nichtangriffsvertrages zwischen dem Deutschen Reich und der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken haben die unterzeichneten Bevollmächtigten der beiden Teile in streng vertraulicher Aussprache die Frage der Abgrenzung der beiderseitigen Interessensphären in Osteuropa erörtert. Diese Aussprache hat zu folgenden Ergebnis geführt:

1. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung in den zu den baltischen Staaten (Estland, Lettland, Litauen) gehörenden Gebieten bildet die nördliche Grenze Litauens zugleich die Grenze der Interessensphären Deutschlands und der U.S.S.R. Hierbei wird das Interesse Litauens an Vilner Gebiet beiderseits anerkannt.

2. Für den Fall einer territorial-politischen Umgestaltung der zum polnischen Staate gehörenden Gebiete werden die Interessensphären Deutschlands und der U.S.S.R. ungefähr durch die Linie der Flüsse Narwa, Weichsel und San abgegrenzt.

Die Frage, ob die beiderseitigen Interessen die Erhaltung eines unabhängigen polnischen Staates erwünscht erscheinen lassen und wie dieser Staat abzugrenzen wäre, kann endgültig erst im Laufe der weiteren politischen Entwicklung geklärt werden.

In jedem Falle werden bei Begierungen diese Frage im Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen.

3) Hinsichtlich des Südostens Europas wird von sowjetischer Seite das Interesse an Bessarabien betont. Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteresse an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die
deutsche Reichsregierung

W. Müller

За Правительство
СССР

В. Молотов

Maraqlıdır

- 1) *Qədim Roma ilə müharibə aparan Makedoniya çarı V Filip Rodos hökmdarları ilə gizli yazışma aparırdı. Məğlub olduqdan sonra V Filip bütün diplomatik sənədləri məhv etməyi tapşırırdı⁵. İndinin özündə sənədlərin yoxluğu alimlər arasında mövzu ilə bağlı gərgin diskussiyalar aparmaqlarına səbəb olur. Bəzi alimlər belə sənədlərin, ümumiyyətlə, olmadığını və məlumatın uydurma olduğunu iddia edirlər.*
- 2) *Rusiyadakı Moldova səfirliyinin hələ ki naməlum olan əməkdaşları səfirliyin maşınları üçün nəzərdə tutulmuş diplomatik nömrələri satmaqla məşğul idilər. 2013-cü ilin may ayında rus tərəfinin araşdırması nəticəsində məlum oldu ki, yerli Moldova Səfirliyinin 12 nəfərlik personalının adına xüsusi seriyalı qırmızı nömrələri olan 60 bahalı, əsasən «Bentli»*

⁵<http://diplomat-ceremonial.ru/diplomatia-drevnei-grecii/mezhdunarodnye-obychai-v-epoxu-ellinizma.html>

markalı avtomobillər qeydiyyatı alınub. Səfirlikdə kimlərsə RF XİN nömrə almaqla bağlı ərizələrə dair bütün sənədləri məhv etdiklərini bildirən Moldovanın baş naziri Y.Lyanke məsələnin diqqətlə araşdırılacağını vəd etdi.

Bu mənada hazırkı dövrdə yazılı sənədlərin rolu və əhəmiyyəti qat-qat daha çoxdur, çünki müasir texnologiyalar, internet əsində istənilən sənəd, yazılı bəyanat, fikir, əbədi olaraq qalır və daima aidiyyətli şəxsin, təşkilatın, dövlətin adı və nüfuzu ilə bağlı xatırlanır (diplomatik sənədlərin böyük bir qismi toxunduğu məsələnin texniki mənə daşdığı üçün çap edilmirlər – məsələn, vizaların verilməsi haqqında nota). Dövlət sirri kimi qorunan məxfi materiallarla bağlı son zamanların bir neçə səs-küylü skandalları (Vikiliks-in diplomatik arxivləri açıqlaması, Edvard Snoudenin ABŞ-ın məxfi materiallarını aşkar etməsi və s.) məxfilik amilinə güvənməyin də əbəs olduğunu sübut edir. Ümumiləşdirsək, müasir dövr daima sözüünə diqqətlə yanaşmalı olan diplomatlardan şifahi,

xüsusən də yazılı məlumatlarda istifadə etdiyi kəlmələrinə, sözlərinə daha da böyük tələbkarlıq, ehtiyatlılıq və həssaslıqla yanaşmağı tələb edir və məntiqi olaraq, diplomatın müvafiq keyfiyyətlər, vərdişlər və peşəkarlıq səviyyəsinə qarşı da tələbləri artırır.

Digər tərəfdən, diplomatik sənədlərin hazırlanmasında dövlət məsuliyyətliyi və hakimiyyətin varisliyi amillərinin rolu da günbəgün artmaqdadır. Qədim Dövrə, Orta əsrlərdə eyni ərazidə bir il ərzində bir neçə dövlət, rejimin dəyişməsi adi bir hala çevrilmişdi və belə bir şəraitdə hansısa diplomat, siyasi xadim, dövlət məsuliyyətindən danışmaq mümkün deyildi. Dövlət qərarlarının, öhdəliklərinin bir an içində dəyişməsi beynəlxalq münasibətlərin vahid sisteminin yaranması, onun hüquqi təməli olan beynəlxalq sənədlərin etibarlılığı məsələsində də ciddi maneə rolunu oynayır. Bu gün II Yekaterianın əmri ilə Cənubi Qafqaza soxulan rus qoşunları səhərişi oğlu I Pavelin göstərişi ilə geri çəkildikləri halda, hazırda bu proses xeyli mürəkkəb və müəyyən, uzunmüddətli prosedurların icrasını ehtiva edir.

Misal olaraq, kiçik Corc Buşun İraqı işğal siyasətini tənqid edən ABŞ-ın son prezidenti Barak Obama hələ də tamamilə ABŞ qoşunlarını İraqdan çıxarmaq iqtidarında deyil. Bu günün siyasi xadimləri öz sələfləri kimi asanlıqla əvvəlki hökmdarın qərarlarının icrasından vaz keçə, məsuliyyətini boyunlarından ata, dövlətdə hakimiyyət varisliyi prinsipini poza bilməzlər və buna görə hər-hansı bir beynəlxalq sənədi imzalamazdan öncə dəfələrlə düşünür, məsləhətləşirlər. Təbii ki, deyilənlər sənədin hazırlanmasında iştirak edənlərin hamısının, o cümlədən diplomatların nə qədər böyük məsuliyyət yükünün altına girdiklərini göstərir. Təsadüfi deyil ki, ABŞ-ın xarici xidməti üçün diplomatlar hazırlamaqla məşğul olan Vaşinqtonda yerləşən Corctaun universitetinin «Diplomatik praktika kursu»nda «Diplomatın məharəti və şəxsi keyfiyyətləri» fəslində birinci olaraq, diplomatın əldə etdiyi informasiyanın təhlili və qiymətləndirməsi bacarığı və ədəbi (yazı) qabiliyyətləri qeyd edilir. Məhz buna görə instituta qəbul və sonralar xaricə xidmətə götürmə zamanı namizədlər çətin yazılı imtahanlardan keçməli olurlar.

Tələbələr qarşısında diplomatik sənəd nümunələrini hazırlayarkən «sənədi incəsənət əsərinə çevirmək bacarığı» tələbi qoyulur. İmtahanlarda iştirak edən təxminən 700 nəfərdən 400 nəfəri keçid balını yığa bilir və yalnız 200 nəfər xarici xidmətdə işlə təmin olunmaq səviyyəsinə çatırlar⁶.

YOXLAMA SUALLAR:

1. Sözün diplomatiyadakı roluna dair hansı məşhur tarixi şəxsiyyətlərin fikirlərini xatırlaya bilərsiniz?
2. Diplomatiyada yazının şifahi ifadədən daha önəmli olmasını əsaslandırın.
3. Bizim dövrə çatmış ən qədim yazılı beynəlxalq sənəd haqqında nə bilirsiniz?
4. Müasir dövrdə diplomatik yazışmaya qarşı tələblərin artmasının səbəblərini göstərin.
5. Diplomatik yazışmanın müasir diplomatik kadrların hazırlanmasında yeri və rolu. Beynəlxalq təcrübədən misallar gətirin.

⁶Popov V.İ. Göst. əsər. S. 411.

2. Diplomatin söz ehtiyatı və diplomatik dil anlayışı

Əvvəlki bölmədə biz yazılı sözün rəsmi beynəlxalq ünsiyyətdə nə qədər önəmli olduğundan bəhs etdik. Və bundan çıxış edərək, söz, dil, üsluba dair diplomat qarşısında qoyulan tələbləri müəyyən etmək olar.

İlk növbədə, diplomat böyük söz ehtiyatına malik olmalı və ən əsası, bu ehtiyatdan səmərəli şəkildə istifadə etməyi bacarmalıdır. Beynəlxalq səviyyədə təzyiqin, xahişin, geri çəkilmənin və s. müxtəlif səviyyələri və çalarlarını əks etdirmək üçün çoxsaylı sinonimlər ehtiyatından (bura həmçinin mənaca yaxın olan ifadələri şamil edirik) bəhrələnmək lazımdır. Bəzən xırda bir dəyişikliklik, diplomatiyadan kənar adam üçün fərqlilik və əhəmiyyət daşımayan bir sözün digər, sinonimsözlə, ilk baxışda, eyni hissi, münasibəti əks etdirən ifadənin digəri ilə əvəzlənməsi diplomatik uğura, yaxud, əksinə, skandala səbəb olur. Bütün maraqlı tərəfləri razı salacaq neytral bir

termini, ifadəni tapmaq hərdən uzunmüddətli danışıqların uğurla sonunclanmasına, diplomatik mübahisələrin və gərginliklərin qarşısını almağa yardımçı olur.

Maraqlıdır

- 1) *XVII əsrin əvvəllərində Fransa kralı IV Henrix diplomat Janneni Hollandiyaya vasitəçi missiyası ilə göndərir: Birləşmiş vilayətləri və İspaniyanı müllh danışıqlarına sövq etmək. Şahzadə Oranlı və İspaniya kralı üzdə razılıq versələr də, reallıqda danışıqları mümkün qədər uzadır, istənilən bəhanə ilə özünü incimiş kimi göstərib danışıqları dayandırırldılar. Danışıqların ikinci ilində sözün qüdrətini yaxşı bilən Jannen «sülh» sözünü «uzunmüddətli atəşkəslə» əvəz edir və nəticədə İspaniya ilə Niderland arasında 12 illik sazişin bağlanmasına nail olur⁷.*
- 2) *1978-ci ildə Qərbi Avropa dövlətlərinin liderləri Avropa Şurasının iclasında Avropa valyuta sazişinin*

⁷<http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/langdiplomat.html>

məzmununu müzakirə edirlər. Saziş gələcək avropa pul vahidinin embrionu olacaq hesablaşma valyutasının varlığını ehtiva edir. Bəs onu necə adlandırmaq lazımdır?

İclasda çaşqınlıq hökm sürür. Böyük Britaniyanın sistemdə bilavasitə iştirak etmədiyinə görə ingiliscə ad vermək bir o qədər də uyğun deyil. Fransız dilinə qarşı heç kim açıq çıxış etməsə də, əksəriyyətin bunu fransız intellektual imperializm nümunəsi kimi dəyərləndirəcəkləri sezilir.

Fransanın prezidenti Valeri Jiskar d'Esten çıxış üçün söz istəyir və valyutaya konkret ad verməməyi, elə məqsədinə uyğun olaraq ingilis dilində adlandırmağı təklif edir: European Currency Unit (Avropa hesablaşma vahidi).

Təklif əvvəlcə təəccüb doğurur (niyə Fransanın nümayəndəsi bu güzəştə gedir), sonra hamının razılığına səbəb olur. Alman kansleri Helmut Şmidt Fransanın inad göstərməsinə, Böyük Britaniyanın baş naziri Ceyms Kallagen adın ingilis dilində olmasına razılığını ifadə edir.

Əvvəlki gərginliyi ümumi rahatlıq abu-havası əvəz edir və heç adbaad sorğuya belə ehtiyac qalmır. Protokolda təklifin qəbul olunduğu qeyd edilir. Və bu an Jiskar d'Esten əlavə edir:

- Praktikada biz abbreviaturadan istifadə etməli olacağıq. Buna görə sənəddə European Currency Unit ifadəsinin yanında mötərizədə onun qısaldılmış variantını qeyd etmək lazımdır: ECU.

Kimdəsə daxilində buna qarşı etiraz olsa belə, artıq onu nümayiş etdirmək yersiz idi. Və beləliklə, Fransa prezidentinin diplomatik söz məharəti nəticəsində avropa valyutası ECU düz 1998-ci ilə həm tərəflərin hamısını razı salan, həm də Fransanın Valua sülaləsi dövrü zamanı istifadə etdiyi ən dəyərli pul vahidinin adını daşımağa başlayır⁸.

Təbii ki, diplomatiyada sözdən əks məqsədlərlə də istifadə olunur. Diplomatik söz «oyunları» ilə bağlı ən bariz nümunələrdən biri tarixən işğalçıların işğal faktını

⁸ Валери Жискар д'Эстен. Власть и жизнь. М., 1990. С. 119-121.

ört-basdır etmək üçün tətbiq etdikləri ifadələr və terminlərdir. Vaxtilə Napoleon, Hitler, Stalin, S.Hüseyn kimi liderlər, hazırkı ABŞ administrasiyası, Rusiya, Ermənistan hökumətləri və s. hər vəclə «işğal» sözünün istifadə etməkdən yayınırlar. Anşlyus, anneksiya, könüllü birləşmə, yardım, müdafiə məqsədi ilə müdaxilə, təhlükəsizlik zolağı, tarixi ədalətin bərpası–beynəlxalq qınaqdan, hüquqi məsuliyyətdən qurtulmaq üçün bunlardan geniş istifadə olunur. Xalq diplomatiyası çərçivəsində Ermənistanın sülh quruculuğu sahəsində çalışan vətəndaşları ilə görüşlərim zamanı onların bir qismi çətinliklə olsa da, ən azı keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayəti ətrafındakı rayonları dövlətlərinin işğal etdiklərini qəbul etsələr də, rəsmi şəkildə bunun nə özlərinin, nə də hökumətlərinin etiraf edəcəklərini bildirirdilər.

Eyni şəkildə hər il aprelin sonlarında ABŞ prezidentləri dırnaqarası erməni soyqırımını ilə bağlı hərəkət edirlər. Hər prezident özünəməxsus bir ifadə «kəşf» etməklə həm Ermənistanın, həm də Türkiyənin könlünü almağa çalışır. Və, düzü, bilmirəm, insanı daha çox nə

hiddətləndirir: erməni millətçilərinin «soyqırım» sözünün işlədilməməsinə etirazları, yaxud, türk dünyasının «bu il də istifadə etmədilər» - deyə sevinmələri.

Maraqlıdır

Diplomatik söz oyunun bariz bir nümunəsi kimi Birinci Dünya Müharibəsinin əvvəllərində baş vermiş bir hadisəni göstərmək olar. 1914-cü il, avqust. Müharibənin başlaması ilə əlaqədar Almaniya hərbi sənayesinin xarici sifarişləri icra etməsinə qadağa qoyulur. Hələ kimin tərəfində çıxış edəcəyini bəyan etməyən Yaponiyanın səfiri alman hökumətindən ölkədə saxlanılan Yaponiyanın sifariş etdiyi silah və zirehlərin istisna hal olaraq çıxarılmasına icazə verilməsini xahiş edir. Səfirin «Yaponiya qüdrətli bir dövlətlə müharibəyə hazırlaşır» sözləri mənalı gülüslə müşayiət olunur. Yaponiyanın Rusiya ilə müharibəyə başlayacağını düşünən almanlar xahişə müsbət cavab verirlər.

Bir neçə gündən sonra yapon səfiri kobud ifadələrlə zəngin olan notanı (notadakı təhqiredici ifadələrin

əksəriyyəti 1895-ci ildəki Almaniyanın Yaponiya qarşı irəli sürdüyü ultimatumdan götürülmüşdü) alman hökumətinə təqdim edir: almanlardan Çində tutduqları əraziləri dərhal boşaltmaqları tələb edilir. Alman imperatoru II Vilhelmin yapon diplomatiyasının bu kələyindən hiddətlənsə də, qarşı tərəf yalan danışmadıqlarını bildirdilər: səfir qüdrətli dövlətlə müharibəyə başlayacaqlırını bildirdi. Məgər Almaniya qüdrətli dövlət deyil?!⁹

Lakin bu kimi hallar diplomatik sözün nüfuzu və gücünü inkar etmir. Diplomantik söz güllə kimi, qalxan kimi də istifadə olana bilər. Buna görə diplomat dilini mükəmməl səviyyədə bilməli, ondan ən səmərəli şəkildə yararlanmağı bacarmalıdır. Və necə ki, söz dünyası ucsuz-bucaqsız bir məkandır, eləcə də diplomat heç vaxt özünü tam kamil dil bilicisi saymamalı, daima mütalif etməli, öz dili, söz ehtiyatı, yazma qabiliyyəti üzərində çalışmalıdır. Diplomantik arsenaldakı düşünülmüş, cilalanmış sözlər, kəlmələr – dövlətin «qızıl ehtiyatıdır».

⁹Kovalyov A.Q. Göst. Əsər. S. 68-69.

Bəzən diplomatiyada nəinki söz, hətta durğu işarələrinin rolu belə əhəmiyyətli olur. Sovet diplomatı A.Q.Kovalyov L.İ.Brejnevin dövründə SSRİ ilə Fransa arasında əməkdaşlıq haqqında sənədlə bağlı ikitərəfli görüş zamanı son detalların müzakirəsinin gərgin keçdiyini qeyd edir. Fransız tərəfi ifadələrin birindən sonra vergülün qoyulmasına qəti etiraz edirdilər. Axırda mübahisələrdən usanan SSRİ-nin xarici işlər naziri A.A.Qromıko «mən bu vergülü fransızlara hədiyyə edirəm» deyə bildirir. Fransızlar bu təklifə həmin an reaksiya vermədilər. Sonradan, L.İ.Brejnevin Fransaya rəsmi səfəri zamanı, əməkdaşlıq müqaviləsinin imzalanmasından öncə, danışıqların sənəd hissəsinə cavabdeh olan A.Q.Kovalyov Fransa XİN baş katibinin yanına dəvət edilir və sovet diplomatına onu «Qromikonun hədiyyə etdiyi vergülü qaytarmaq üçün» dəvət etdikləri bildirilir¹⁰.

Zəngin söz ehtiyatından diplomatik yazışma çərçivəsində məqsədəuyğun şəkildə istifadə etmək üçün diplomatik dilə yiyələnməli, onun üslub özəlliklərini

¹⁰ Ковалев А.Г. Азбука дипломатии. М., 1993. С.41

öyrənmək, mənimsəmək lazımdır. Elmi dövriyyədə «**diplomantik dil**» dedikdə, aşağıdakılar başa düşülür:

- 1) Diplomatlar tərəfindən beynəlxalq müqavilələrin hazırlanması və bağlanması, rəsmi diplomatik danışıqlarda istifadə olunan dil;
- 2) Tarixən formalaşmış, ümumi diplomatik lüğətin tərkibini təşkil edən xüsusi termin və ifadələr;
- 3) Mürəkkəb vəziyyətlərdə diplomatların istifadə etdiyi ehtiyatlı, nəzakətli, sətiraltı məna daşıyan ifadələr.

1) Orta əsrlərdə feodal pərakəndlilik şəraitində bir müddət dini institutlar dövlət qurumları üzərində üstünlüyə sahib olurlar. Bunun nəticəsi olaraq, beynəlxalq münasibətlər sahəsində Avropada latın dili, islam Şərqində isə ərəb dili hökmranlıq edirdi. Avropada ilk beynəlxalq sistemin təməlini qoyan Vestfal sülh sazişləri (1648 il) latın dilində yazılmışdı. XVIII əsrin ilk yarısında Avropada beynəlxalq müqavilələrin yazılması zamanı həm latın, həm fransız dillərindən istifadə olunurdu. Eyni zamanda islam Şərqində Osmanlı imperiyasının hökmranlıq etməsi şəraitində türk dilinin beynəlxalq nüfuzu artır. Təsadüfi

deyil ki, həmin dövrün venesiyalı diplomatı Ottaviano Maco diplomatlara latın, yunan, fransız və ispan dilləri ilə yanaşı türk dilini də öyrənmələrini tövsiyyə edirdi¹¹.

XVIII əsrin ortalarından beynəlxalq ünsiyyət dili kimi fransız dili qəbul edilir (bunun digər tərəflərin hüquqlarının tapdalanması kimi başa düşülməməsi şərti ilə). Bütün Avropada diplomatik kadrların əsas təminatçısı olan aristokratlar sinfi arasında fransız dilini uşaq vaxtından öyrənmək bir dəb şəklini alır. Məsələn, hətta Napoleon Fransası ilə müharibə apardığı dövrdə belə Rusiyada fransız dilini öz doğma dilindən yaxşı bilən aristokratlar kifayət qədər çox idi. Oxşar vəziyyət Osmanlı imperiyasında da mövcud idi. Məhz bunun nəticəsində vaxtilə Rusiya, Türkiyə və Qərbi Avropada təhsil almış, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin baniləri fransız dilində sərbəst danışır, yazır və mübalığəsiz söyləmək olar ki, Versal sülh danışıqları prosesində müvəffəqiyyətlə dövlət

¹¹Eyyubov A. K. Diplomatıyanın əsasları. B., 2009, S. 14.

maraqlarımızı müdafiə olunmasında bu amilin özünəməxsus rolu var idi¹².

Birinci Dünya müharibəsindən sonra tədricən beynəlxalq dil qismində ingilis dili möhkəmlənir. Hal-hazırda da beynəlxalq ünsiyyətdə ingilis dilinin müəyyən üstünlüyə sahib olmasına baxmayaraq, rəsmi şəkildə dillərin bərabərhüquqluğu elan edilib və rəsmi yazışma, xüsusən də diplomatik sənədlər mübadiləsi hər ölkənin öz dövlət dilində aparılır. Azərbaycan dili bir diplomatik dil olaraq gənc olsa da, artıq müəyyən təcrübəyə və özünəməxsus xüsusiyyətlər və cizgilərə malikdir.

Bəzən ictimaiyyətdə eyni zamanda həm doğma dilini, həm də xarici dili mükəmməl səviyyədə bilən və tətbiq etməyi bacaran kadrların az olması ilə bağlı məzəmmətlər, narazılıqlar səslənir. Lakin tarixən gənc dövlətlərin əksəriyyəti, xüsusən də böyük bir imperiyaların parçası olmuş ölkələrin bir çoxu bu problemi yaşamışdır və bu zamana ehtiyacı olan təbii bir prosesdir. O ki qaldı

¹²Maraqlananlara nümunə qismində AXC yaradıcısı Məmməd Əmin Rəsulzadənin fransız dilindəki məqalələri və onlara rus dilində şərhləri olan kitaba müraciət etməyi məsləhət görürəm: М.Э. Расулзаде. Сборник произведений и писем. М., 2010.

diplomatik sənədlərin düzgün və aydın tərcüməsi məsələsinə... Ümumiyyətlə, hazırda istənilən ixtisas sahəsində (hüquqi, tibbi, ədəbi və s.) identik tərcümə ilə bağlı problemlər mövcuddur. Dilimizin adı ilə yanaşı, onun söz ehtiyatı və bu söz ehtiyatının inkişaf qanunauyğunluqları, istiqaməti və hətta sürətinə dair həm «sırası» vətəndaşlar, həm də mütəxəssislər arasında diskussiyalar davam etməkdədir. Tibbi, hüquqi terminlər, ifadələr kimi, bəzi diplomatik ifadələr də bizə bir az yad, qeyri-düzgün görsənə bilər. Əminəm ki, necə ki ilk illərin doğma dilində cümlə qura bilməyən bəzi diplomatlarımızı və rəsmi şəxslərimizi bu günün rəsmi şəxsləri ilə müqayisə etmək olmaz, eləcə də sabahın mütəxəssisləri bu sahədə daha da peşəkar olacaqlar.

2) Diplomatik dilin ikinci anlamına aid xüsusi termin və ifadələr bizim əsas tədqiqat obyektimiz olmadığına görə, onların üzərində ayrıca dayanmaq fikrində deyilik. Sadəcə qeyd edək ki, diplomatik dilin inkişaf tarixi onlara da təsir etmiş və bu terminlərin böyük əksəriyyəti latın (ad HOC, akklamasiya, de-yure,

delimitasiya, konsul, memorandum və s.), fransız (demarş, duayen, aqreman, denonsasiya və s.), qismən ingilis (non paper, centlmen sazişi və s.) mənşəli sözlərdir və beynəlxalq statuslu, üstmilli sözlər olaraq, demək olar ki, dəyişilmədən dünyanın əksər dillərində diplomatlar, rəsmi şəxslər tərəfindən tətbiq olunurlur. Ümumən dil inkişaf etdiyi kimi, diplomatik dil də inkişaf edir, bəzi terminlər, diplomatik ifadələr öz əhəmiyyətini itirir yaxud məzmununu dəyişir (məsələn, draqoman, «şimal sarayları» və ya Türkiyəyə dair «Porta» sözündən istifadə və s. ¹³), yeniləri (assosiativ üzvlük, yumşaq güc) yaranıb tətbiq edilməkdədir.

3) Hər bir peşənin nəinki özünəməxsus termin bazası, həmçinin kənar adam üçün adi səslənən, lakin həmin peşə dünyası daxilində ayrı mənə kəsb edən ifadələr, cümlələr mövcuddur. Məsələn, həkimlər «ziyan vurmamaq» prinsipindən çıxış edərək pasiyentə xəstəliyə ilə bağlı elə ifadələrlə məlumat verirlər ki, sonuncu çox vaxt vəziyyətinin nə dərəcədə pis olub-olmadığını anlamır

¹³ Г.Никольсон. Дипломатия. – М., 1941. С. 88-89.

və yalnız «həkim dili» ilə tanış olanlar real vəziyyətin nədən ibarət olduğunu dərk edirlər. Diplomatlar da kəskin ifadələrdən, «qapını çırpmaqdan» yayınmağa çalışırlar, lakin bu heç də onların eyni məna kəsb edən sətiraltı kəlmələrlərdən istifadə etmədikləri anlamına gəlmir. Gəlin bəzi nümunələrə nəzər salaq¹⁴:

Məsələyə etinasız yanaşa bilmərik	Məsələyə mütləq müdaxilə ediləcək
Bu halda hökumət öz mövgeyinə yenidən baxmağa məcburdur	Dostluq istənilən an düşmənciliyə çevrilə bilər
Mənim hökumətim hərəkət etməkdə tam sərbəstdir	Diplomatik əlaqələrin kəsilməsi nəzərdə tutulur
Hökumət bu hüququ özündə saxlamağı lüzum bilir	Hökumət imkan verməyəcək
Nəticələrə görə cavabdeh deyil	Müharibəyə səbəb ola biləcək hadisə törətməyə hazırdır

¹⁴V.İ.Popov. Göşg.əsər. S. 433.

Yuxarıda qeyd olunan ifadələr və onlara diplomatik müstəvidə verilən məna da birdən-birə yanamamış və uzunəsrli təkamül yolunu keçmişdi. Müharibələrlə zəngin olan Qədim Dövr və Orta əsrlərdə, Yeni dövrün ilkin mərhələsində dövlət nümayəndələri təhdidlərini və təzyiqlərini daha kobud, açıq şəkildə ifadə edirdilər. Hətta XIX-XX əsrin əvvəllərində belə, müəyyən sətiraltılığa keçidə baxmayaraq, bu ənənə davam etməkdə idi. Gəlin İstanbuldakı rus elçisinin 1826-cı ildə osmanlı sultanının rəis-əfəndisinin adına ünvanladığı ultimatumdakı son abzası nəzər salaq:

«Hökmdarının təlimatlarından irəli gələn vəzifəni icra etmək üçün aşağıda imza atan Osmanlı dövlətinə bəyan edir ki, İmperatorun qanuni gözləntilərinə zidd olaraq, hazırkı sənədi təşkil edən üç tələbdə göstərilən tədbirlər altı həftəlik müddət ərzində tam şəkildə həyata keçirilmədikləri təqdirdə, o, dərhal İstanbulu tərk edəcək. Ali həzrətin nazirləri bu hadisənin yaxın fəsadlarını asanlıqla təsəvvür edə bilərlər»¹⁵.

¹⁵ Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961. С. 106.

Gördüyünüz kimi, təhdid kifayət qədər açıq şəkildə verilib. Müasir dövrdə bu cür kəlmələrə çox nadir hallarda rast gəlmək olar və hətta ən kəskin etirazlarda belə qarşılıqlı diplomatik ehtirama, kiçildici, hərbi əzələ nümayişindən qaçmağa, yaxud bunu ustalıqla misal gətirdiyimiz cümlələr vasitəsilə pərdələməyə çalışırlar. Belə şərti formanın tətbiqi ictimaiyyəti təşvişdən qoruyur, diplomatlara, hökumətə isə düşünülmüş reaksiyanı nümayiş etdirmək üçün vaxt qazandırır. Diplomat diplomatik dilin bu özünüməxsusluğunu da yaxşı öyrənməli, həm düzgün və yerində tətbiq etməyi, həm də «düzgün oxumağı» bacarmalıdır.

Maraqlıdır

Diplomatik praktikaya sətiraltı mənanı daha orijinal şəkildə ifadə etmə halları da məlumdur. 1915-ci ildə Yaponiya Çinə ultimatum verir. «21 tələb» kimi də tanınan bu sənəd faktiki olaraq Çinin Yaponiyanın iqtisadlı əsarəti altına keçməsini nəzərdə tuturdu. Çin prezidenti Yuan Şikayın cavab verməkdə tərərrüd etdiyini görən yapon

səfiri ultimatumun çap olunduğu kağıza işıqda baxmağa tövsiyyə edir. İşıqda kağızın fonunda yapon hərbi gəmilərinin siluətləri sezilirdi¹⁶.

Yaponiyanın Çinə ultimatumun mətnin əslindən (21 tələb)

¹⁶ Борунков А.Ф. Дипломатический протокол в России. М., 2000. С.82.

YOXLAMA SUALLAR:

1. Diplomatin söz ehtiyatına dair tələbləri açıqlayın.
2. Beynəlxalq diplomatik təcrübədən diplomatik sözün gücünü göstərən misallar gətirin.
3. İşğal faktını ört-basdır etməyə çalışan tarixi şəxslər və dövlətlərə dair öz misallarınızı göstərin.
4. Diplomatik dil dedikdə nə başa düşülür?
5. Tarixən hansı dillər beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunub?
6. Dillərin bərabər hüquqluğu prinsipi nəyi ehtiva edir?
7. Bildiyiniz diplomatik terminləri sadalayın və onların mənasını açıqlayın.
8. Diplomatik ünsiyyətdə mənasını dəyişən ifadələrdən hansılarını söyləyə bilərsiniz?

3. Stil (üslub) anlayışı, diplomatik üslubun özəllikləri

Zəngin söz ehtiyatına sahib olmaq tələbi yalnız diplomatlar qarşısında durmur. Jurnalistika, yazıçılıq, elmi fəaliyyət sahələrində də geniş söz bazasına malik olmaq və sözdən məharətlə, yerində, düzgün istifadə etmək zəruriyyəti mövcuddur. Diplomatik yazışma diplomatik stilə (üsluba) tam yiyələnməyi, onu adları yuxarıda qeyd edilən digər üslublarla səhv salmamağı ehtiva edir.

»Stil« sözü qədim yunan mənşəlidir və hərfi mənada çubuq mənasını daşıyır. Qədim dövrdə üstü mumlu taxta lövhələr üzərində yazırdılar. Çubuğun iti ucu ilə yazır, bel şəkildə olan ucu ilə səhvləri «pozub düzəldirdilər». Funksional stil dedikdə, ünsiyyətin bu və ya digər sahəsində istifadə edilən, peşəkar fəaliyyəti bu və ya digər sahəsi ilə bağlı olan, tarixən formalaşmış və sosial dərkətmədən keçmiş nitq vasitələri sistemləri başa düşülür. Bu mənada diplomatik üslub rəsmi-işgüzar üslub növlərindən (qanunverici, metodik göstərişlər və təlimatlar,

sərəncamverici, statistika, texniki informasiya) biridir və bu stilə aid olan ümumi cizgilərə malikdir:

- 1) Nisbi dayanıqlılıq
- 2) İfrat quruluq;
- 3) Emosional çalarlı leksikanın yoxluğu;
- 4) Neytrallıq;
- 5) İfadətmənin yığcamlığı və kompaktlığı.
- 6) Hazır dil ştampları və klişelərdən istifadə

Rəsmi-işgüzar üslub fərdi deyil, sosial təcrübəni əks etdirdiyi üçün ümumiləşdirilmiş leksikaya malikdir və çoxmənalı sözlərdən qaçmağa meyillidir. Bunu yazanın yaxud qəbul edənin söz kasadlığı deyil, stil özəllikləri tələb edir.

Lakin diplomatik üslubun sırf quru, cansıxıcı görünə biləcək ifadələrdən ibarət olduğunu da düşünmək yanlış olardı. Qeyd etdiyimiz yeni terminlər, ifadələr mühafizəkar ələkdən keçirilir və ən uğurlu tapıntılar qəbul edilir. Epitetlərdən qaçılsa da, ən «layiqliləri» diplomatik dilin ayrılmaz parçasına çevrilirlər. Razılaşaq ki, «soyuq müharibə», «dəmir pərdə», «zərif güc» kimi ifadələr ədəbi

bənzətmələr tək də gözəl səslənir, sadəcə olaraq siyasi proseslərdə tətbiqi onlara yeni məna verdi və diplomatik lüğətin arsenalına daxil etdi. Bəzən böyük diplomatlar ordusundan seçilərək siyasi tarixdə qalmaq üçün belə bir yeniliyin, ifadənin tapıntısı kifayət edir. Məsələn, 1963-cü ildə amerikan nüvədaşıyıcı sualtı qayıqlarının Aralıq dənizində yerləşməsinə SSRİ-nin etiraz notasında «Aralıq dənizin ölü dənizə çevrilməsi təhlükəsi var.» cümləsi var. «Aralıq dənizin ölü dənizə» ifadəsi öz mənalığı və təsir gücünə görə ədəbi əsərlərdəki ən gözəl nümunələrdən geri qalmır (həm təbii dənizin məhv olması təhlükəsini yaşadığını göstərmə, həm də Ölü dənizə işarə etməklə Yaxın Şərqdəki gərgin vəziyyətə və bu vəziyyətin Aralıq dənizi regionunda yarana bilməsi ehtimalına işarə)¹⁷.

Ümumiləşdirsək, diplomatik, rəsmi stilin qısa ifadəsi kimi Böyük Britaniyada işlədilən «5C» qaydasını qəbul etmək olar:

clear	Aydın
--------------	--------------

¹⁷Kovalyov A.Q. Göst. əsəri. S. 145.

complete	tam, dolğun
Concise	yığcam
Courteous	nəzakətli
Correkt	düzgün

Bu qaydaların ayrı-ayrılıqda tətbiqi nə qədər asandırsa, onları bir yerdə (dolğun və yığcam, aydın və nəzakətli) bir sənəddə tətbiq etmək, doğrudan da, böyük diplomatik məharət, yazışma təcrübəsi tələb edir.

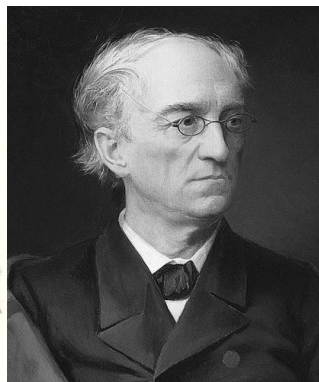
Maraqlıdır

İtaliyalı A.Dante F.Petrarka C.Bokkaçço

Diplomatik stildə yazmaq üçün digər üslublara xas olan bəzi xüsusiyyətlərdən qaçmaq, özünü saxlamaq lazımdır. Elmi üsluba xas olan mürəkkəblikdən qaçmalı, qəliz və anlaşılmaz xüsusi terminlərə meyl etməməli; publisistik üsluba xas olan sərbəstlik və şişirtmələrdən uzaq olmalı; ədəbi üslubun uzunçuluğu, qeyri-müəyyənliyi, orijinal bənzətmələrindən yayınmaq lazımdır. Qeyd edilənlər heç də diplomatın adıçəkilən sahələrdən bixəbər olmasına dəlalət etmir. Əksinə, bəlkə də, həmin peşə fəaliyyətləri, onların yazma üsulu ilə yaxşı tanış olmaq lazımdır ki, eyni stildən diplomatik yazışmada istifadə

etməyəsən. Təsadiüfi deyil ki, bir çox diplomatlar həmçinin şair, yazıçı, publisist kimi də tanınıblar və bəzi hallarda xobbi kimi yanaşdıqları bu istiqamətlər onları tarixdə daha çox tanıdıb, nəinki diplomatik fəaliyyətləri. Məşhur italyan şair və yazıçıları Aligyeri Dante (Ravenna hökmdarının səfiri qismində çalışmışdı), Françesko Petrarka (XIV əsrin ortalarında elmi fəaliyyətdən imtina edərək, Milan arxiyepiskopun yanında katib, natiq və emissar olaraq çalışır və müxtəlif diplomatik missiyalarda iştirak edir, o cümlədən Praqada çar IV Karlla görüşür), Covanni Bokaçço (XIV əsrin ortalarında Ravennanın elçisi olaraq, çar V Lyudoviq Brandenburqlu, roma papaları VI İnnokenti və V Urbanla diplomatik danışıqlar aparmışdı),

Rus D.Fonvizin

A.S.Qriboyedov

F.Tyutçev

rus D.Fonvizin (XVIII əsrin ortalarında Rusiya xarici kollegiyasında çalışmışdı), A.S.Qriboyedov, F.Tyutçev (XIX əsrin ikinci rübündə Münhen, Genuya ə Turindəki rus missiyalarında, sonralar bilavasitə Rusiya XİN tərkibində müşavir qismində çalışmışdı),

A.Bakıxanov Molla Pənah Vaqif Ə.M.Topçubaşov

azərbaycanlı Molla Pənah Vaqif, A.Bakıxanov, gözəl publisist Ə.M. Topçubaşov, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı almış U.Çörçill, XX əsrin ikinci yarısında Sudanın əvvəl xarici işlər, sonra baş naziri olmuş Məhəmməd Əhməd əl Məhcub və digərləri bunu öz həyat, peşə fəaliyyətləri və yaradıcılıqları ilə sübut edirlər. Daha müasir dövrdən də

belə misallar gətirmək olar: XX əsrin sonlarında Bolqarıstanın XİN əməkdaşı olmuş şair, tərcüməçi, diplomat, əslən azərbaycanlı Xalid Qiyasbəyli (diqqətəlayiqdir ki, həmyerlimiz, eyni zamanda 4 dildə şeir yazır, həmçinin elmi fəaliyyətlə məşğuldur¹⁸), şərqşünas-alim, fövqəladə və səlahiyyətli səfir Elman Araslı, Bakıdakı Rusiya səfirliyinin baş müşaviri, şair A. Qladkov və b.

Tənəffüs

MGİMO-nun (Beynəlxalq münasibətlər İnstitutu)

tələbəsinə imtahanda sual verilir:

- Atlantik okeanda bizim sualtı qayığımız Afrika ölkələrinin birinin ticarət gəmisini batırdı. Siz həmin ölkənin etiraz notasına cavab yazmalısınız.

Yarımsaatdan sonra professor tələbənin cavabını oxuyur:

- Ümumən hər şey düzgündür, əsl sovet diplomatiyası üslubunda yazılıb. Dörd.

- Bəs hər şey düzgündürsə, niyə «dörd»?

¹⁸http://azcongress.info/cat/67-aprel-2009/3959-2009_4_33

- Bir-iki xırda qrammatik səhlər buraxılıb: 1. «otur öz yerində» bir yerdə yazılmır; 2. «qara meymun» ifadəsini Böyük hərflə yazmaq lazımdır: hər-halda prezidentə müraciət edirsiniz!

Beynəlxalq münasibətlər sistemi formalaşdıqca, daha çox ölkələri əhatə etdikcə, qloballaşma prosesi, elmi-texnoloji inkişaf sürətini artırdıqca, diplomatik fəaliyyətin bir növü olan diplomatik yazışma da beynəlmilləşir və bəzi kiçik fərqləri istisna etməklə, sənədlər, məktublar eyni texnologiyanın istifadə olunması ilə tərtib edilirlər. Şəffafliq əsərində diplomatik yazışmanın bir çox sənədləri istər-istəməz geniş oxucu dairəsinə əlinə düşür. Diplomat nəinki rəsmi sənədlərin, şəxsi məktublarının, sosial şəbəkələrdəki qeydlərinin yazılmasına diqqət yetirməli olur, çünki təsadüfən, zarafatla yazılan bir söz, atmaca sonradan diplomatik skandala səbəb ola bilər.

Maraqlıdır

1) XIX əsrin sonlarında ABŞ-İspan münasibətləri

kifayət qədər gərgin idi. Gec-tez müharibənin baş verəcəyini siyasi dairələr dərk edirdi. Müharibənin başlanması arzusunda olan qüvvələr istənilən təxribata əl atırdılar. Belə bir şəraitdə yerli amerika qəzetlərinin birində oğurluq yolu ilə edilmiş İspaniyanın ABŞ-dakı səfiri Düpui de Lomanın Amerika prezidenti Mak-Kinli barədə xoşagəlməz ifadələr işlətdiyi şəxsi məktub çap edilir. Çapdan dərhal sonra səfir istefa ərizəsini təqdim edir və ispan hökuməti rəsmi ABŞ-ın etirazı hələ Madridə çatmamış, istefanı qəbul edir¹⁹.

2) 2013-cu ilin aprel ayında Argentinanın yerli nəşrlərindən biri Uruqvay prezidentinin audioçıxışının mətnini çap edir. Rəsmi görüşün bitdiyi üçün rahat danışa biləcəyini güman edən prezident Xose Muxika mikrofonun hələ də işlədiyini unudaraq köməkçilərindən birinə «Bu qoca ifritə əvvəlki çəpgözdən də betərdir» - deyə bildirir. Çəpgöz dedikdə, Argentinanın mərhum prezidenti Nestor Kirşner, qoca ifritə adı altında Nestorun həyat yoldaşı, hazırkı Argentina prezidenti Kristina Kirşner nəzərdə

¹⁹ www.BiblioFond.ru/view.aspx?id=23751

*tutulurdu. Uruqvay prezidenti Muxika həmkarına açıq məktubla üzrxaqlıq etsə də, qarşı tərəf hələ də baş vermiş skandala öz münasibətini açıqlamayıb*²⁰.

Bütün bunlar diplomatik yazışmada standartlaşdırma, unifikasiya və trafaretləşdirmə səviyyəsinin günbəgün artmasına səbəb olur.

Standartlaşdırma dedikdə, informasiya mübadiləsinin səmərəli üsullarının təminatı məqsədi ilə sənədlərə qarşı sürülən vahid norma və qaydaların təsbiti başa düşülür. Bir sözlə, eyni tipli obyektlərin tutuşdurulması zamanı ilkin olaraq qəbul edilən standartın, nümunənin, etalonun təsbiti, sənədlərə qarşı vahid ölçülər, formalar, qaydalar və tələblərin tətbiqindən gedir. Tarixi inkişafın nəticəsi olaraq sənədin yalnız ən funksional xassələri qorunub saxlanmış və yayılmışdı. Diplomatik yazışmaya gəldikdə, söhbət əksəriyyəti rəsmi-işgüzar və bir qismi daha çox diplomatik sahədə istifadə olunan sözlər, dayanıqlı söz birləşmələri, qrammatik forma və cümlə quruluşlarından gedir. Məsələn, «nəzərdə tutulduğu

²⁰<http://www.rosbalt.ru/main/2013/04/12/1117241.html>

kimi», «məqsədə müvafiq hesab edilə bilər», «məlumat üçün qeyd edək ki», «cavab olaraq bildirir ki» və s. Rəsmi-ışguzar ünsiyyətdə onlar nə qədər yerində görsənsələr də, adi məişətdə yaxud ədəbi üslubda bir o qədər qəribə, bəzən komik də görünürlər. Həyətdəki yeniyetmələrin mübahisə zamanı bir-birinə «Sizə ərz etmək istəyirəm ki, siz səhv edirsiniz!» deməyini təsəvvür etmək olarmı?!

Dəfələrlə təkrarlanan vəziyyətlərin eyni tipdə olması həyatın reallığından kağız üzərinə də köçür və standart ifadələrdə əks olunur. Bu prosesə unifikasiya deyilir. Sənədlərin unifikasiyası zamanı aşağıdakı prinsiplərə riayət etmək lazımdır:

- 1) Mətnə vəziyyətin (sosial, ictimai, beynəlxalq və s.) məzmununun obyektiv şəkildə əks etdirilməsi;
- 2) İnformasiyanın tərkibi və sənədin növü arasında müvafiqliyə ciddi riayət edilməsi;
- 3) Uzun illərin təcrübəsinin sınağından keçərək seçilmiş dayanıqlı ifadələrin, söz birləşmələrinin, cümlə modellərinin dil düsturlarından istifadə.

Faktiki olaraq, unifikasiya standartlaşdırma ilə

üzvü bağlıdır və çox vaxt standartlaşdırmanın bir metodu kimi də qəbul edilir. Unifikasiya zamanı mövzular yaxud vəziyyətlərə müvafiq müəyyən modellər üzrə cümlənin qurulması qaydalarının təsbiti və tətbiqi baş verir. Məsələn, diplomatik yazışmada milli bayramla əlaqədar təbrik (və ya matəm, başsağlıqları) teleqramları yaxud dəvət (xahiş, təklif və s.) notaları unifikasiya metodunun tətbiqi ilə tərtib edilirlər.

Nəhayət, standartlaşdırma və unifikasiya trafaretləşdirmə – konkret vəziyyətdən asılı olaraq, dəyişən məlumatlarla doldurulması mümkün olan boşluqlara malik mətn şəklində informasiyanın təsbiti ilə tamamlanır. Diplomatik yazışmada mütləq trafaretləşdirmə müşahidə olunmasa da, kifayət qədər önəmli yer tutur. Rəsmi-işgüzar stildə trafaretləşdirmə aşağıdakı üstünlüklərə nail olmaq imkanı verir:

- 1) Sənədin tərtib edilməsini 9 dəfədən çox sürətləndirir və bununla da əmək xərclərinin həcmi azaltmış olur;

- 2) Trafaret sənədlərdə ümumi informasiyanın 1/3 artıq hazır şəkildə olur;
- 3) Trafaret sənədlərdə ifadətmənin ardıcılığına (sözlərin qaydalarla düzülüşünə) riayət edilir.

Standartlaşdırma, unifikasiya və trafaretləşdirmə istənilən rəsmi-işgüzar fəaliyyətin ayrılmaz bir parçasına çevrilib, işin sürətlənməsi və asanlaşmasında, həm də müəyyən mənada bürokratik uzatmaların azalmasında da mühüm rola malikdir. Əslində biz gündəlik həyatımızda rəsmi qurum və idarələrlə ünsiyyət zamanı bunun bariz şahidi oluruq və qeyd etdiyimiz üsulların istifadəsi ilə hazırlanan sənədlərə, blanklara çox rast gəlirik: dünyaya gəldimiz andan (doğum evindəki sənədləşmə) ömrümüzün son anına qədər. Bu mənada diplomatik yazışmada yuxarıdakı prosedur eyni formada aparılır, lakin, sözsüz ki, öz peşəkar sahəsinə, standart vəziyyət və hallara müvafiq olaraq.

Rəsmi-işgüzar sənəd şablonlarının

APOSTILLE

(Convention de la Haye du 5 octobre 1961)
(5 oktyabr 1961-ci il Haaqa Konvensiyası)

1. Ölkə / Country Azərbaycan Respublikası

Hazırkı rəsmi sənədi / This public document

2. imzalayan (soyadı) / has been signed by (surname) _____

3. hansı qismdə çıxış etmişdir / acting in the capacity of _____

4. möhürün / ştampın sahibi / bears the seal / stamp of _____

Təsdiq edilmişdir / Certified

5. şəhər / at Bakı 6. tarixdə / the _____

7. tərəfindən / by _____

8. nömrəli / number _____

9. möhür (ştamp) / seal (stamp) 10. imza / signature _____

Apostil mətnə şamil edilmir
Apostille does not relate to the content of the document

nümunələri

№ 14 (vaxtda)
(ƏZ məlumat)

Əlavə № 17
(format A5)

Daxil olan sənədlərin
QEYDİYYAT VƏRƏQƏSİ

Daxilolma №-si _____	Tarix _____	Sənədin №-si _____	Tarix _____
Aid № _____	Vərəqlər _____	Göndərən _____	İcra müddəti _____
Qısa məzmunu _____			

Sənədə baxıb _____			
Dərəkənar _____			

Əlavə məlumat:			
Region _____			
Təşkilat _____			
İdarə _____			
Mövzu _____			
İcraçı _____		İcra müddəti _____ 200__-cü il	
İcra haqqında məlumat _____			

Azərbaycan Respublikasına qayıdış şəhadətnaməsinin
verilməsi qaydası haqqında Əsasnaməyə
ƏLAVƏ № 1

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Azərbaycan Respublikasına qayıdış şəhadətnaməsi
Reentry Certificate to the Republic of Azerbaijan

№ Ş0000000

1. Ölkənin kodu/Code of the State

Fotoşəkil
üçün yer

2. Bu Şəhadətnaməni təqdim edən Azərbaycan Respublikası vətəndaşının:
Holder of this Reentry Certificate is a citizen of the Republic of Azerbaijan:

Soyadı, adı, atasının adı/Surname, name _____

Doğulduğu tarix/Date of birth " _____ " _____ " _____ "
Gün/Day Ay/Month İl/Year

Doğulduğu yer/Place of birth _____
Ölkənin adı/Name of country

Cinsi/Sex _____

3. Bu Şəhadətnaməni təqdim edən şəxslə birgə gedən 18 yaşına çatmayan və ya xarici dövlətdə 18 yaşına çatmış uşaqların:

Children under the age of 18 or who have reached the age of 18 in a foreign state and are accompanying the holder of this Reentry Certificate:

1. Soyadı, adı, atasının adı/Surname, name _____

Doğulduğu tarix/Date of birth " _____ " _____ " _____ "
Gün/Day Ay/Month İl/Year

Doğulduğu yer/Place of birth _____
Ölkənin adı/Name of country

Cinsi/Sex _____

Fotoşəkil
üçün yer

№ 020141

Qeydiyyat nömrəsi _____ " " _____ 2009 il

Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi
(lisenziyanı verən dövlət orqanının adı)Prekursorların idxalı, ixracı və tranzit nəql edilməsi
(fəaliyyətin növü)

_____ həyata keçirməyə icazə verir.

Lisenziya verilib _____

(hüquqi şəxsə icazə - lisenziya verilən hüquqi)

şəxsin adı və hüquqi ünvanı; fiziki şəxslər üçün - adı, atasının adı, soyadı, şəxsiyyət

vəsiqəsinə dair məlumat (seriya, nömrə, kim tərəfindən və nə vaxt verilibdir, ünvanı)

Lisenziyanın qüvvədə olduğu müddət 5 (beş) il.

Lisenziyanı təsdiq edən məsul şəxs _____

(adı, soyadı)

Vəzifəsi Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirinin müavini

(imza)

M.Y.

Gerb
Azərbaycan Respublikası
Səfirliyi

Tarix

Hörmətli cənab Nazir

..... öz hörmətini izhar edir və aşağıdakıları
bildirməkdən şərəf duyur:

.....
.....
.....
.....

..... fürsətdən istifadə edərək, bir daha öz ehtiramını bildirir.

İMZA

Azərbaycan Respublikasının
Səfiri

Zati-aliləri
Cənab (ad soyad)
Xarici işlər nazirinə
(dövlət və onun paytaxtının
tam adı)

YOXLAMA SUALLAR:

1. “Stil” sözünün etimologiyasını avə müasir dövrdəki mənasını açıqlayın.
2. Rəsmi-işgüzar üslubun cizgilərini qeyd edin.
3. Böyük Britaniyada tətbiq edilən “5C” prinsipini nədən ibarətdir?
4. Diplomat olmaqla yanaşı digər yazı üslubuna sahib olan tarixi şəxsiyyətləri tanıyırsınız mı?
5. “Standartlaşdırma” anlayışının məzmununu açıqlayın.
6. Unifikasiyanın prinsipləri nədən ibarətdir?
7. “Trafaret” anlayışının mənasını bilirsiniz mi? Misallar gətirin.

4. Diplomatik sənədlərin təsnifatı

Sənəd (dokument – latın dilindən tərcümədə «şahidlik», «sübut» deməkdir) anlayışını müasir elm «üzərində zaman və məkanda ötürülməsini nəzərdə tutan informasiyanın yazıldığı verilənlərin maddi daşıyıcısı» başa düşülür²¹. Diplomatik sənədlərə xarici işlər nazirliyi və dövlət hakimiyyətinin ali orqanlarının beynəlxalq arenada idarəetmə fəaliyyətinin nəticəsində əmələ gələn sənədlər aid edilir. Onları aşağıdakı qruplara bölürlər:

- 1) Qurumdaxili diplomatik sənədlər (sənədi göndərənlə ünvan sahibi eyni qurumun nümayəndələridir) ;
- 2) Diplomatik yazışma (sənədi göndərənlə ünvan sahibi ayrı-ayrı dövlətlərin təmsilçiləridir);
- 3) Beynəlxalq hüquqi aktlar

Qurumdaxili diplomatik sənədlərə xarici işlər nazirliyi (mərkəz) və xarici ölkələrdəki yaxud beynəlxalq təşkilatlar yanındakı diplomatik nümayəndəliklər, yaxud bir ölkənin müxtəlif dövlətlərdə yerləşən iki və ya daha çox

²¹<http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14556>

nümayəndəlikləri arasında (məsələn, Azərbaycan Respublikasının Hindistan və Çindəki səfirlikləri arasında) informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi vasitəsi kimi çıxış edən sənədlər aid edilir. Daxili yazışmanın əsas hissəsini gündəlik məlumat-arayış səciyyəli materiallar, siyasi məktublar, hesabatlar, şifrlənmiş teleqramlar, konsulluq məsələləri üzrə yazışmalar, danışıqların, söhbətlərin yazısı, siyasi xarakteristikalar, XİN-nin sorğuna cavablar və s. təşkil edir.

Bilavasitə diplomatik yazışmanı (təsnifat zamanı onları bəzən xarici yazışma sənədləri adlandırırlar) dövlətlər arasında rəsmi yazılı münasibətləri həyata keçirməkdə istifadə olunan və dövlətin beynəlxalq həyatın bu və ya digər məsələsi üzrə mövgeyini əks etdirən sənədlər kompleksi təşkil edir. Bu qrup sənədlərə notalar, bəyanatlar, şəxsi məktublar, memorandumlar, kommünike və s. aiddir.

Qeyd edək ki, formal olaraq, Azərbaycan Respublikasının XİN xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndəlikləri ilə və Azərbaycanın xaricdəki diplomatik

nümayəndəlikləri yerli XİN qurumları ilə yazışmanı doğma dildə aparmaq hüququna malikdirlər. Lakin praktikada bu cür yanaşma, sənədi alan tərəfdə düzgün və dəqiq tərcüməyə dair çətinliklər, son nəticədə sənəddə əks olunan məsələlərə münasibəti ifadə etmədə vaxt itkisinə səbəb ola bilər. Və bir qayda olaraq, məsələ aşağıdakı formaların biri seçilərək həll edilir:

- 1) Xarici işlər nazirliyi yaxud səfirliklə əldə olunmuş razılıq əsasında yazışma üçüncü dildə aparılır;
- 2) Yazışma rəsmi yerli dildə aparılır, lakin hər sənədə onun qeyri-rəsmi tərcüməsi əlavə olunur.

Beynəlxalq hüquqi aktları dövlətlərin beynəlxalq hüquqla tənzimlənən bu və ya digər məsələlər üzrə ikitərəfli və ya çoxtərəfli münasibətlərini təsbit edən sənədlər təşkil edir. Bu sənədlərə əsasən, tərəflər müəyyən hüquqlar əldə edir və öz üzərinə müəyyən öhdəliklər götürürlər. Beynəlxalq hüquqi aktlar sənədlərinin formaları beynəlxalq hüquq normaları, yaxud beynəlxalq praktikada ümumən qəbul edilmiş qaydalar və ənənələr, və ya danışıqlar aparın tərəflərin ümumi razılığı əsasında

müəyyən edilir. Adətən bu cür sənədlər bir neçə dildə (razılığa gələn tərəflərin sayına uyğun) hazırlanır və ayrı-ayrı dildəki sənədlərin əsilləri autentik (eyni orijinalıq səviyyəli) sayılır.

Ümumi parametrlər üzrə rəsmi-işgüzar sənədlərin bir qrupu olaraq diplomatik sənədlərin müxtəlif təsnifatlarını aparmaq olar:

A) İnformasiyanın mənbəyi üzrə:

- 1) ilkin sənədlər – xarici siyasi qurum əməkdaşlarının ətraf realıq faktlarını bilavasitə qəbuletmələrinin əsasında əldə olunanlar;
- 2) ikinci dərəcəli sənədlər – ilkin sənədlərdə əks olunan informasiyanın emalının nəticələrini ehtiva edənlər;
- 3) qarışıq, yəni il iki tip sənədlərinə əlamətlərini daşıyan sənədlər.

B) Sənədin statusuna görə:

- 1) rəsmi sənədlər – müəyyən edilmiş qaydalar əsasında tərtib və təsdiq edilmiş, hüquqi və ya fiziki şəxs tərəfindən hazırlanmış;

2) yarım rəsmi sənədlər – bir qayda olaraq, vəzifəli şəxsin adından tanış rəsmi şəxslərə şəxsi kömək və ya minnətdarlıqla (məsələn, dəvətə görə, və ya dəstək üçün müraciət) bağlı hallarda, yaxud bu və ya digər səbəbdən rəsmi şəkildə qoyuluşu arzuolunmayan məsələlər üzrə göndərilən sənədlərdir. Bu cür sənədlər beynəlxalq subyektin rəsmi mövqeyini əks etdirməsələr də, beynəlxalq arenada kontaktların qurulması və möhkəmlənməsində əhəmiyyət kəsb edirlər.

3) Qeyri-rəsmi sənədlər – gündəlik fəaliyyət prosesində, xarici siyasi qurumun informasiya ehtiyaclarını ödəmək üçün istifadə olunan, yaxud beynəlxalq fəaliyyət subyektinin qeyri-rəsmi kanallar vasitəsilə göndərdiyi və aldığı sənədlər. Bu tip sənədlər hüquqi qüvvəyə malik olmasalar da, böyük əhəmiyyət kəsb edirlər: çox vaxt məhz bu tip sənədlərdə həlledici qərarların çıxarılması və qəbulu üçün önəmli informasiya əks olunur. Qeyri-rəsmi sənədlərə mərkəzin xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinə göndərdiyi informasiya materialları, diplomatik nümayəndəliklərin çalışdıqları ölkədəki vəziyyətə dair

mərkəzə ünvanlıqları arayışlar, rəsmi şəxslərlə şəxsi söhbətlərin nəticəsində hazırlanan sənədlər və s. aid edilir.

C) Fəaliyyət subyektinə dair hərəkət istiqaməti üzrə:

- 1) daxil olan sənədlər – icraçılardan adresata çatan sənədlər;
- 2) çıxarılan sənədlər – adresatın icraçılara göndərdiyi sənədlər;
- 3) daxili sənədlər – onu hazırlayan təşkilatda kənara çıxmayan, qurumdaxidi dövr edən və hər-hansı ünvana göndərilməsi nəzərdə tutulmayan sənədlər.

Ç) Sənədin hazırlanması mərhələləri üzrə:

- 1) əsli, orijinal – rəsmi sənədin birinci yaxud tək nüsxəsi. Bir çox hallarda orijinalın yaradılması öncə qaralama, yəni sənədin ilkin redaktədə işçi variantının hazırlanması mərhələsindən keçir;
- 2) surəti – orijinalın məlumatını və onun bütün xarici əlamətlərini tam yaxud qismən əks etdirən, hüquqi qüvvəyə malik olmayan sənəd.

D) Tanışlığa məhdudluq səviyyəsi üzrə:

- 1) açıq sənədlər – istənilən istifadəçi üçün açıq olan informasiyanı əks etdirən sənədlər;
- 2) tanışlıq imkanı məhdudlaşdırılan sənədlər – məxfi informasiyanı əks etdirən sənədlər. Bu cür sənədlər şifrələnmiş teleqramla diplomatik kuryer vasitəsilə yaxud məxfi kanallar vasitəsilə çatdırılır.

Yuxarıda sadalananlar arasından xüsusilə bilavasitə diplomatik yazışmaya – xarici yazışma sənədləri üzərində dayanmaq istərdim, çünki onlara qarşı tələblər diplomatik sənədlərin digər meyarlar üzrə təsnifatlarda yerinin müəyyənləşdirilməsində mühüm rol oynayır.

Rəsmi sənədlərin böyük əksəriyyətini xarici yazışma sənədləri təşkil edir. Müvafiq qaydalara uyğun olaraq hazırlanan bu qrup sənədlərin məntələri üçün ehtiyatlılıq, təmkinlilik, xüsusi termin və ifadələri bilmə, yerli adətləri və qaydaları bilmə xasdır. Onlar daha böyük oxucular dairəsi, çox vaxt ictimaiyyət üçün nəzərdə tutulduqları üçün onlarla tanışlıqda xüsusi bir məhdudyyətlər qoyulmur. İfadələr, cümlə quruluşları, verilən məna və siqnallar dəfələrlə yoxlanılır. Sənədin

açıqlığı guman olduğundan artıq olsa belə, vəziyyətdən çıxmaq, vurulan zərəri tələfiyə etmək nisbətən asandır (təbii ki, xarici yazışmada daha az istifadə olunan yarım rəsmi və qeyri-rəsmi yazışma sənədlərinə bura aid etmək olmaz).

Qurumdaxili yazışmada tanışlığa məhdudluq səviyyəsi xeyli yüksədir və bu, ilk növbədə sənədlərin xüsusiyyətləri və onlara qarşı qoyulan tələblərdən irəli gəlir. Eyni xarici siyasət xəttini yürüdən, eyni xarici qurumun müxtəlif qollarını təmsil edən şəxslər arasında yazışma zamanı xüsusi ehtiyatlılığa, təmtəraqlığa ehtiyac yoxdur. Fikir, məlumat yığcam, lakonik, aydın və dəqiq ifadə edilməlidir. Əsas məsələ ətrafında söz «oyunları» da lazım deyil, əksinə, birmənalılıq təqdir edilir. Aydınadır ki, yerli şərait, siyasi xadimlər və s. haqqında mərkəzə məlumat verən, öz qiymətləndirmələri, proqnoz və təkliflərini təqdim edən səfirliklərin, yaxud konkret, aydın və bəzən qarşı tərəfin, və ya beynəlxalq ictimaiyyətin birmənalı qarşılamayacağı tapşırığı verən mərkəzin sənədləri məxfilik qurfi daşıyırlar. Onların ictimaiyyətə

aşkar edilməsi çox vaxt diplomatik skandallara, hətta iki və ya daha çoxtərəfli münasibətlərin tamamilə soyuqlaşmasına gətirib çıxara bilər.

Maraqlıdır

Son dövrlərin diplomatik sənədlərlə bağlı ən böyük skandalı, şübhəsiz, Vikiliks lahiyəsi ilə bağlıdır. Qeyd edilən beynəlxalq sosial şəbəkə lahiyəsi əsas məqsədi olaraq informasiyanın sızması nəticəsində aşkar olunan sənədlərin təhlili və izlənilməyən nəşri elan edilib. İstənilən şəxs anonim mənbə qismində çıxış edə bilər.

İlk sədası ABŞ-ın hərbi kəşfiyyat xarakterli sənədlərin saytda verilməsi ilə bağlı olsa da, bizə aid məsələ bir neçə ay sonra baş verdi: 2010-cu ildə noyabr ayının sonlarında saytda ABŞ-ın 250 minə yaxın məxfi, daxili diplomatik yazışmanın sənədləri yerləşdirildi. Mərkəzi serverdən sızan materiallarda nəinki ABŞ diplomatlarının, hətta xarici liderlərin, partiya rəhbərlərinin və s. bir-birləri yaxud qonşu siyasi xadimlər haqqında onlara açıqladığı (və heç də həmişə çox müsbət

olmayan) fikirlər də öz əksini tapır. Sənədlərdən bəzi parçalara nəzər salaq:

1) «The Guardian» qəzeti məxfi məktublardan məlum etdi: a) Səüdiyyə Ərəbistan liderləri gizli şəkildə ABŞ hakimiyyətindən İrana nüvə zərbəsi vurmasını istəyirlərmiş; b) Rusiya hakimiyyətinin mütəşəkkil cinayətkarlıqla əlaqələri varmış; c) ABŞ-ın KXDR-ın süqutundan sonra vahid Koreya dövləti yaratmaq planları mövcuddur.

2) Beynəlxalq ictimaiyyəti ayrı-ayrı siyasi xadimlərin, diplomatların tərəfdaşları haqqında söylədikləri fikirlər daha böyük marağa səbəb oldu.

Sənədlərdə Putin alfa-erkək (orijinalda alfa-dog) adlandırılır və avtoritar idarə üsullarına görə Silvio Berlusconi ilə müqayisə edilir. ABŞ-ın Dövlət Departamentinin həmin dövrdəki rəhbəri Xillari Klintonun Argentinanın prezidenti Kristina Kirşneri prezident seçilməsi ilə bağlı təbrik etdiyi an eyni vaxtlarda Buenos-Ayresdəki əməkdaşlarına prezidentin ruhi sağlamlığına dair sorğu göndərir. Saytda həmçinin Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin o dövrdəki rus həmkarı Dmitri Medvedevin yüksək vəzifəli rus məmurları arasında liderlik nüfuzuna malik olmaması haqqında fikirləri də verilmişdi. Təbii ki, rəsmi şəkildə bu məlumat inkar edildi, hərçənd reallıq bu fikirlərin düzgünlüyünü sübut etdi və D. Medvedevin Rusiyanın mütərəqqi lideri olacağına ümid bəsləyənlərin arzularının neçə puç olduğunu biz hamımız şahidi olduq²².

²²<http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/53260/>,
<http://lenta.ru/news/2010/11/28/leakit/>, <http://ruleaks.net/>və s.

ABŞ administrasiyası Vikiliksin saytında sənədlərin yerləşdirilməsini ABŞ-ın xarici siyasəti və milli təhlükəsizliyinə zərbə vurduğunu bəyan etdi. Fikirləri səslənən bir çox siyasi xadimlər yazdıqlarını yaxud məxfi söhbətdə bildirdiklərini dönə-dönə inkar etsələr də, beynəlxalq ictimaiyyət bunlara bir o qədər inanmış görünür və Vikiliksin səbəb olduğu diplomatik skandalın bir sox siyasi xadim və diplomatların nüfuzuna bərpaedilməz zərər vurduğunu söyləmək olar.

Bəzi ekspertlər və tədqiqatçılar məxfi məlumatların aşkarlanmasını müsbət dəyərləndirir və baş verənlərin müasir diplomatiyanı daha açıq olmağa vadar edəcəyini bildirirlər. Lakin unutmaq olmaz ki, məxfilik bir çox hallarda diplomatik fəaliyyətin uğurluluğun əsas şərtlərindən biridir (xüsusən münaqişəli vəziyyətlərdə danışıqların aparıldığı hallarda) və ona daima ehtiyac olacaq. Adi gündəlik həyatımızda da biz dəfələrlə evdə başqaları haqqında öz fikir və mülahizələrimiz açıq şəkildə ifadə edirik və bu normaldır. Həmin fikirlərin hamıya aşkar

olunması problemlərə səbəb olsa belə, daima rəsmiyyətçi ola bilməyən insanlar yenə də sərbəst fikirlərini ifadə etmək üçün «meydançalar» tapacaqlar. Ünsiyyət sırf quru rəsmiyyətçilikdən ibarət ola bilməz və ən əsası, pragmatik yanaşma nöqtəyi-nəzərindən də səmərəli olmur. Sadəcə olaraq, sürətlə dəyişən və texnologiyaların inkişaf etdiyi bir dövrdə sənədlərin məxfiliyinə cavabdeh olan şəxslər, struktur və qurumlarda öz standartlarına yenidən baxmalı, işi yeni müstəvidə, ən müasir texnologiyalar və kəşflərin tətbiqi ilə, daha ehtiyatlı, tədbirli şəkildə qurmağa məcburdurlar.

Tənəffüs

- Azərbaycan xaricə göndərilən poçtun ABŞ-in diplomatik poçtasından nə ilə fərqlənir?
- Azərbaycan poçtunu MTN-in kuratoru oxuyur, ABŞ-in diplomatik poçtu bütün dünya izləyir.

Vikiliks skandalından sonra ABŞ-dı yeni məxfilik qurfi tətbiq edilir: «Vikiliksdə nəşr edildikdən sonra məhv etmək».

YOXLAMA SUALLAR:

1. “Sənəd” və “diplomantik sənəd” anlayışlarının tərif edin.
2. Diplomantik sənədləri hansı meyarlar üzrə qruplaşdırmaq olar?
3. Səfirliklərlə diplomatik yazışma praktikasının nəzəri tələblərdən fərqi nədədir?
4. Sənədin statusuna görə diplomatik sənədləri hansı qruplara bölmək olar?
5. Sənədin hazırlanması mərhələlərini göstərin.
6. Müasir dövrdə diplomatik sənədlərin məxfiliyi probleminin mahiyyəti. Misallar gətirin.

5. Diplomatik sənədlərə qarşı ümumi tələblər

Ayrı-ayrı diplomatik sənədlərin xüsusiyyətləri və tərtib qaydalarına keçməzdən öncə ümumən diplomatik sənədlərə qarşı tələbləri nəzərdən keçirək. İlk növbədə diplomatik sənəd qüsursuz xarici görünüşə malik olmalıdır: yüksək keyfiyyətli kağız (bəzən diplomatik fikir, münasibətin daşıyıcısı qismində orijinal əşyalar da istifadə oluna bilər. Məsələn, 1935-ci ildə Moskvada Böyük Britaniyanın lordu, möhürdarı A.İdenin şərəfinə verilən ziyafətdə xarici işlər üzrə xalq komissarı M.M.Litvinov maraqlı bir gediş edir. Qərb dünyasının hələ də bolşevik Rusiyası ilə münasibətlərdə təcridə meyilliyinə işarə etmək üçün süfrəyə üzərində ingiliscə «Peace is indivisible» - «dünya bölünməzdir» həkk olunmuş tort verilir²³), texniki

²³Kovalyov A.Q. Göst. əsər. s. 35.

cəhətdən mətnin düzgün yerləşdirilməsi, düzəliş və pozmalara yer verilməməlidir, zərfin müvafiq formatı və s.

Bu gün diplomatiya sahəsində çalışan və sənədsünüd işinin çoxluğundan şikayət edən bəzi gənclərimiz müasir dövrdə diplomatiyanın bu sahəsinin XIX-XX əsrin əvvəlləri ilə müqayisədə nə qədər asanlaşdığını bilməlidirlər. Bir sənəd dəfələrlə yenidən əllə yazılırdı. Bəzən karyera pilləkani ilə irəliləmək üçün sadəcə yaxşı xəttə sahib olmaq kifayət edirdi və əksinə, rəhbərliyin gözündən düşmək üçün anlaşılmaz xəttlə yazmaq yetərli idi. İndi qəbul edilməz olan düzəlişlər dəbdə idi və bunun üçün içi səndərək qətranı ilə doldurulmuş yastıqcadan istifadə olunurdu.

Kağız dövriyyəsi indikindən yüz dəfələrlə çox idi. Hətta eyni şöbənin əməkdaşları arasında ünsiyyət yazışma vasitəsilə aparılırdı və hər-hansı islahatlara bürokratik aparat imkan vermirdi.

Вах: Григорьев Б. Повседневная жизнь царских дипломатов в 19 веке. М., 2010. -

<http://www.likebook.ru/books/view/199693/>

Bir qayda olaraq, diplomatik sənəd cavab tələb edir. Təbii ki, sənədə tələsik cavab verilmir, məktubun

məzmununa müvafiq, dövlətin mövgeyini əks etdirmək məsuliyyətini anlayaraq sənəd hazırlanır. Lakin gecikmələrə də yol vermək lazım deyil, çünki cavabın gecikdirilməsi yaxud ümumiyyətlə, verilməməsi, yalnız diplomatik protokolun pozulması deyil, artıq mənfi cavab kimi qiymətləndirilir və bundan çıxış edərək növbəti addımlar atılır. Diplomantik sənədə cavab verməmə hallarına müasir dövrdə az rast gəlinir və bu üsuldən xarici işlər qurumları istisna hallarda istifadə edir. Tarixdə diplomatik sənədə cavab verməmə hallarına daha çox qarşı tərəfi beynəlxalq ünsiyyətin subyekti kimi tanımama mövgeyini nümayiş etdirmək məqsədi ilə rast gəlinir. Məsələn, İspaniya ilə mübarizədə azadlıq əldə edən Kolumbiyanın elçisi Seanın XIX əsrin əvvəllərində Müqəddəs İttifaqa daxil olan ölkələrə rəsmi müraciətləri, məktubları cavabsız qalmışdı. İspaniya ilə münasibətlərini pozmaq istəməyən avropa liderləri müraciətləri cavabsız qoydular, çünki cavab vermək artıq Kolumbiyanı beynəlxalq münasibətlərin aktoru kimi tanımaq mənasına gəlirdi. Həmin vaxt yeni dövləti Cənubi Amerikada öz

maraqları olan ABŞ tanıdı²⁴. Qərbi Avropa dövlətlərinin liderləri oxşar reaksiyanı Sovet Rusiyasının rəsmi məktublarına qarşı nümayiş etdirmişdilər.

Diplomatik sənədlərə qarşı digər, vacib bir tələb – sənəd növünün dəqiq, düzgün seçimidir. Seçim konkret vəziyyət, sənədin məzmunu nəzərə alınaraq, diplomatik yazışma texnikasını, diplomatiya və beynəlxalq hüquq terminlərini tətbiqi ilə edilməlidir. Bir qayda olaraq, eyni tipli sənədə eyni növ sənədlə cavab verilir: verbal notaya – verbal nota ilə, şəxsi nota – şəxsi nota ilə və s. Əgər qarşı tərəf sizə əllə imzasını qoyduğu sənəd göndərsə, ona sonda kompyuterdə yazılmış soyad olan sənədlə cavab vermək ədəbsizlik kimi qəbul edilir. Bir sözlə, burada diplomatiyanın ənənəvi prinsipləri öz qüvvəsini saxlayır: qaydaları daha böyük nəzakətlik istiqamətində pozaraq verbal notaya şəxsi nota ilə cavab verə bilərsiniz, lakin ümumən qarşılıqlıq prinsipinə riayət edilir.

Maraqlıdır

²⁴http://www.tinlib.ru/istorija/diplomatija_simona_bolivara/p8.php

Qeyd edək ki, Yeni dövrdə, hətta XX əsrin birinci yarısında diplomatik yazışmanın hansı sənəd formasında aparılması dövlətlərarası münasibətlərin göstəricisi kimi dəyərləndirilirdi. Yəni şəxsi notalarla yazışma müsbət, verbal notalarla ünsiyyət münasibətlərdəki soyuqluğun əlaməti hesab edilirdi. Görünür, buna müəyyən mənada həmin dövrdə diplomatik münasibətlərdə dövlət maraqları ilə yanaşı şəxsi amilin də böyük rol oynaması təsir göstərirdi. Əksəriyyəti monarxiya quruluşlu olan dövlətlərdə monarxın şəxsi imzası olmayan sənədin legitimliyi və sanballığı şübhə altına alınırdı. Eyni zamanda, sənədin növünü dəyişməklə hələ nəinki ümumdünya, ümumavropa diplomatik protokol normaları tam formalaşmamış bir dövrdə bəzi diplomatlar dövlət maraqlarını «unudaraq» öz şəxsi incikliklərini nümayiş etdirirdilər. Məsələn, 1909-cu ildə Rusiyanın xarici işlər naziri A.P.İzvolskinin Peterburqdakı Avstriya-Macaristan imperiyasının səfiri, qraf Berxtolda qarşı incik münasibəti XİN və səfirlik arasında məktublaşmanın şəxsi notalardan verbal nota səviyyəsinə endirilməsinə gətirib çıxardı. Qraf

Berxoldun sonralar Avstriya-Macaristan imperiyasının xarici işlər naziri təyin olunmasını nəzərə alsaq, rus nazirin şəxsi incikliyinin də Birinci Dünya Müharibəsində bu dövlətlərin bir-birinə düşmən olan hərbi ittifaqlarda döyüşmələrinə təsir etdiyini söyləyə bilərik²⁵.

Ünvan sahibinin adı, soyadı və titulu düzgün və dəqiq (həm orfoqrafik, həm də ardıcılıq nöqtəyindən) yazmaq da diplomatik yazışmanın önəmli tələblərinə aiddir. Bir çox xalqlarda ad və soyadın ilk baxışdan düzgün müəyyənləşdirmək (xüsusən də digər millətin nümayəndəsi üçün) heç də asan deyil (Azərbaycanda son dövrlər soyadların sadəcə atasının adından ibarət olan vətəndaşların sayı artıb və bu mənada bizdə də hərdən soyadla adı düzgün müəyyənləşdirmək çətin olur) və buna görə diplomat yalnız öz intuisiyasına arxalanmayaraq, müvafiq vəsaitlərə, ensiklopediyalara, arayışlara və s. əsaslanmalıdır.

²⁵ Соловьев Ю. Я. Воспоминания дипломата. М., 1959. С. 141.

Tənəffüs

Bir ispan xaricdə mehmanxanada yer tutmaq istəyir. Özünü tam şəkildə təqdim etdikdə – Xuan Karlos Emanuel de Silva Kruzeyro, mehmanxana işçisi bildirir:

- Bizim mehmanxanada cəmi iki nəfər üçün nömrə qalıb. Qalan iki dostunuza küçənin sonundakı mehmanxanaya yollanmaqlarını məsləhət görürəm.

Titullara böyük hörmət tarixi ənənə xarakteri daşıyır. Dövlətin yüksək vəzifəli təmsilçiləri, xüsusən də birinci şəxsinə qarşı nümayiş etdirilən münasibət ümumən dövlətə göstərilən ehtiramın təcəssümü kimi qəbul edilir. Əvvəllər monarxlar bir-birinə acıq verərək, digərlərindən üstün olduqlarını, qüdrətini nümayiş etdirmək üçün onlara uzun-uzadı titullarla müraciət etməyi tələb edirdilər. Məsələn, Rusiya hökmdarının XVIII-ci əsrin birinci yarısında sənədlərin birində Osmanlı sultanına müraciətinə nəzər salmaq:

«Qüdrətli Sultan Həzrətləri, Məkkə və Mədinə kralı, müqəddəs Qüdsün qoruyucusu, Avropa, Asiya, Ağ və Qara dənizlərindəki ölkələrin imperatoru, Sultanlar Sultanı, Krallar Kralı, Sultan Mustafa Xanın oğlu Sultan Maxmud Xana»²⁶. Təbii ki, bu cür müraciət formasına yalnız ən qüdrətli hökmdarlar layiq görülürdü, zəiflər belə iltifatları yalnız xəyal edə bilərdilər. Titullardan düşmən dövlətin hökmdarını alçatmaq üçün istifadə halları da baş verirdi. Əsrlərlə Osmanlı imperiyası ilə müharibə aparan Səfəvilər dövlətində ən kiçik feodal titullardan birinin sultan olmasını osmanlı hökmdarlarını alçaltmaq istəyi ilə izah etmək olar.

XIX-XX əsrin əvvəllərində siyasi hakimiyyətə sahib yaxud iddialı olmayan uzun titullara malik şəxslərin sayı artır. Belə ki, rəsmi qəbulların birində tanınmış alim D.Mendeleyev çarın titulları oxunduqdan sonra təqdimatçıdan öz titullarını oxumamağını xahiş edir: onun titullarını sadalamaq daha çox vaxt aparar və çarın pərt olmasına səbəb ola bilərdi.

²⁶ Юзефович Т. Договоры России с Востоком. СПб., 1869. С. 43

Müasir dövrdə dövlətlərin beynəlxalq münasibətlərdə bərabərhüquqluğu beynəlxalq sənədlərdə təsbit olunduğu üçün, ünvan sahibinə müraciət forması ölkənin qüdrətinə deyil, yerli protokol normalarına əsaslanır. Titulların bir çoxu sadələşib, müəyyən qədər unifikasiyaya məruz qalıb, hərçənd indi də orijinal formalara rast gəlmək olur (Nümunə olaraq, Liviyanın keçmiş rəhbəri Müəmmar Qəddəfinin (yeri gəlmişkən, tam adı Müəmmar ben Məhəmməd Əbu Mənyar Əbdül Saləm ben Həmid əl-Qəddəfi) titullarını yada salmaq olar: Liviya İncilabi komandanlıq Şurasının sədri, Liviyanın baş naziri və müdafiə naziri, Ümumxalq konqressinin baş katibi, polkovnik, ali komandan. Qəddafi «sadəlik» nümayiş etdirərək bütün vəzifələr və titullardan imtina etdikdən sonra ona rəsmən Sosialist Xalq Liviya Ərəb Cəmahiriyyəsinin Böyük bir sentyabr İncilabının rəhbəri və Qardaş Rəhbər deyə müraciət etmək lazım idi). İstənilən halda dəqiqlik və düzgünlüyə, ardıcılığa riayət edilməli, heç bir qısaltmalara yol verilməməlidir.

Unutmaq olmaz ki, diplomatik yazışmada istifadə olunan kompliment və iltifatlar (zati-aliləri, şərəf duyuruq, əziz dost) emosional deyil, təmtəraqlılıq xarakteri daşıyırlar. Yəni söylənilən komplimentlər hissləri deyil, ölkələrarası münasibətləri, statusu bəlli edir. Sadə dillə desək, tərifi Əli Vəliyə deyil, bir ölkənin rəsmi şəxsi digər ölkənin rəsmi şəxsinə edir. Bir şəxs kimi diplomatlar, siyasi xadimlər bir-birinə qarşı kin, nifrət belə bəsləyə bilərlər (Fransa imperatoru Napoleon Bonapartla rus çarı I Aleksandr bir-birinə «mənim qardaşım» - deyə müraciət etsələr də, bu, onların arasında genişmiqyaslı müharibənin baş verməsinə mane olmadı), lakin statusa qarşılıqlı hörmət beynəlxalq ünsiyyətin labüdd şərtlərindən biridir.

Həyat axınının sürətinin artması diplomatik sənədlərin hazırlanmasına məsələsinə də təsirsiz ötmədi. Sənədlər vaxta qənaət etməklə çevik şəkildə hazırlanmalı və müvafiq ünvanlara çatdırılmalıdırlar. Əgər əvvəllər hər hansı bir görüşlə bağlı məlumat Mərkəzə bir neçə gün, hətta həftələr sonra çatırdısa, hazırda bunu bir neçə saata icra etmək tələb olunur. Mükəmməl səviyyədə hazırlanmış,

lakin artıq gecikdirilmiş, mənası və təsir gücünü itirmiş sənədin əhəmiyyəti varmı?! İldən-ilə bununla bağlı xarici işlər qurumlarında tələblər sərtləşir, çevikliyi təmin etmək üçün islahatlar, struktur dəyişiklikləri aparılmaqdadır²⁷.

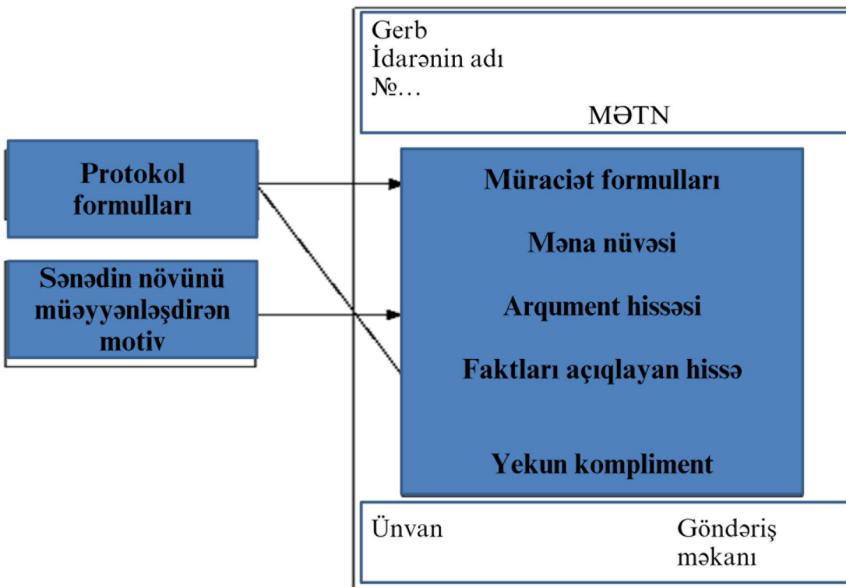
YOXLAMA SUALLAR:

1. Diplomatik sənədlərə dair ümumi texniki tələbləri qeyd edin.
2. Sənədlərin kağız dövriyyəsi dünən və bu gün: müqayisəli təhlil aparın.
3. Sənədin növünü seçərkən hansı məqanlara xüsusi diqqət yqfirmək lazımdır?
4. Diplomatik yazışmada titulların yerui və rolu.
5. Diplomatik yazışmada kompliment və iltifatların əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

²⁷Bax Eyyubov A.K. Göst. Əsər. S. 94-95.

6. Diplomatik sənədlərin tərkib hissələri

Diplomatik sənədlərə dair müxtəlif tələbləri, onların inkişaf tarixi və zəruri şərtlərini nəzərdən keçirəndən sonra diplomatik sənədlərin tərkib hissələrinə nəzər sala bilərik:

Gördüyümüz kimi, **protokol formullarına müraciət, giriş və yekun komplimentlər** aiddir. Bu bir daha göstərir ki, komplimentlər emosional deyil, protokol elementi olaraq təmtəraqlılıq xarakteri daşıyırlar. Və, təbii ki, bu cür yazı üslubu əsasən qarşılıqlı ehtiyatlılıq və ehtiramı tələb edən bilavasitə diplomatik yazışmaya, yəni daxili deyil, xarici yazışma sənədlərinə aiddir.

Müraciət ifadələri çoxəsrli, daha çox qısalıq və unifikasiyalaşma istiqamətli təkamül yolunu keçiblər. Beynəlxalq münasibətlərin aktorlarının daxili və xarici siyasi, iqtisadi, mədəni fərqlilikləri (monarxiyaların sayının, diplomatiyanın sırf zadəganlar təbəqəsinin peşəsi olmasından çıxması və, ümumiyyətlə, zadəganların sayının azalması əlavə titullarının geniş tətbiqi zəruriyyətini minimuma endirdi) azaldıqca, müraciət kəlmələri də sadələşir, eyniləşir və bu proses davam etməkdədir. Hal-hazırda da monarxiyaların, müxtəlif totalitar və avtoritar rejimlərin tədricən daxili və xarici amillərin təsiri altında devrilərək respublika idarə üsuluna keçməsi diktator tipli

liderlərin özləri üçün «kəşf etdikləri» adlar və titulların da beynəlxalq ünsiyyətdən, diplomatik yazışma sənədlərinin səhifələrindən qalxmasına səbəb olur.

Maraqlıdır

XX əsrdən başlayaraq demokratik respublika idarəetmə üsulu tədricən aparıcı, nümunəvi idarəetmə modelinə çevrilməyə başlayır. Faktiki olaraq, hal-hazırda bu idarəetmə modelinə alternativ yoxdur və digər modellər sıradan çıxmaqdadır. XX əsrin ilk rübündə 6 iri imperiya və ondan çox kiçik monarxiya quruluşlu dövlətlər dünya xəritəsindən «silindi». XX əsrin ikinci rübündə İkinci Dünya Müharibəsinin nəticələri və təsiri altında 10-a yaxın monarxiya devrildi. Təxminən bir o qədər də monarxiya XX əsrin ikinci rübündə yox oldu. 2007-ci ildə Samoa özünü respublika elan etdi, 2008-ci ildə Nepal krallığı devrildi²⁸.

²⁸<http://telegraf.by/2012/03/monarhi-xxi-veka>

Və XX əsrin ortalarında E.Satou əsərində monarxların titulları məsələsinə geniş yer ayırır (kral, onun qardaşı, bacısıoğlu, daha uzaq qohumları arasında müraciət fərqlərinə belə), onlar arasında incə fərqləri belə xüsusilə vurğulayırsa, daha müasir müəlliflər, məsələn, V.İ.Popov bir neçə ən vacib və geniş istifadə edilən müraciət ifadələri ilə kifayətlənir²⁹.

Standart müraciət ifadələrinə nəzər salaq:

Nazirə – cənab Nazir, zati-aliləri

səfirə – cənab Səfir, zati-aliləri,

elçiyə – cənab Elçi,

işlər üzrə müvəkkilə – cənab işlər üzrə Müvəkkil³⁰.

Müraciətdən öncəki ehtiram bildirən söz yaxud söz birləşməsi ölkələrarası yaxud şəxslərin şəxsi münasibətlərin səviyyəsindən asılı olaraq dəyişə bilər: bir qayda olaraq tətbiq edilən «hörmətli» sözündən başlayaraq «əziz dost», «əziz qardaşım» və s. qədər.

²⁹ Сатое Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961; Попов В.И. Современная дипломатия. М., 2004. С. 417-418.

³⁰ Борунков А.Ф. Дипломатический протокол в России. М., 2000. С. 68-69.

NÜMUNƏLƏR

1) *Cənab Nazir,*

*Zati-alilərinizə aşağıdakı məlumatı çatdırmaqdan
şərəf duyuram...*

2) *Əziz dostumuz, ... Respublikasının prezidenti ...*

3) *Hörmətli cənab Prezident*

*Sizi yenidən Prezident seçilməyiniz... münasibətilə
təbrik edirəm*

4) *Hörmətli Vladimir Vladimiroviç ...*

Giriş və yekun komplimentlər məktubdakı yerinə uyğun olaraq, müəyyən fərqlərə malik olsalar da, məzmunca oxşardılar (bəzən işlədilən sözlər və ifadələrdə təkrarlıq elementləri də sezilir). Eyni zamanda müxtəlif dövrlərdə yazılmış diplomatik məktublara nəzər salmaqla

diplomatik sənədin bu hissələrinin nisbi sabitliyini qeyd edə bilərik.

XX əsrin ilk yarısı:

Giriş kompliment:

«Zati-aliləri, böyük ehtiramla bildirirəm ki,...»

«Kral həzrətləri, səmimi ehtiramlarımı qəbul etməyinizi Sizdən xahiş edirəm».

«Cənab Nazir, dərin ehtiramla nəzərinizə çatdırıram ki,...»

Yekun kompliment:

«Dərin ehtiramla,

daima Sizə sadıq...»

«Ən səmimi arzularla...»

«Bir daha dostluq və qardaşlıq hisslərimi izhar edərek»³¹.

XX əsrin ikinci yarısı:

³¹ Сагоя Э. Гөст.әсәри. с. 76-85.

Giriş kompliment:

« ... səfirliyi dərin ehtiramla bildirir ki,...»

«... şərəf duyur»

Yekun kompliment:

«Sizin sadıq dostunuz...»

«Fürsətdən istifadə edərək, bir daha öz ehtiramını bildirir»³².

XXI əsrin əvvəlləri:

Giriş kompliment:

«Hörmətini izhar edir»

«... aşağıdakıları bildirməkdən şərəf duyur»

«... şərəf duyğusu ilə sizə...»

Yekun kompliment:

«Fürsətdən istifadə edərək, öz ehtiramını bildirir»

«Hörmətlə,

Cənab ...»

³² Муратов Э.Н. Дипломатические документы и дипломатическая переписка на английском языке. М., 2001.

«Bir daha öz dərin hörmətini ifadə edir»³³.

Məna nüvəsi

Adından da bəlli olduğu kimi, söhbət diplomatik sənədin bəlkə də həcminə görə kiçik olan, lakin əsas məzmununu özündə əks etdirən hissəsindən gedir. Məna nüvəsi üzrə təsnifatı aparmaq şərti olaraq mümkündür, çünki eyni növə aid sənədlər məzmunca müxtəlif, və əksinə, məzmunca oxşar olan sənədlər müxtəlif sənəd növlərinə aid ola bilərlər. A.N.Kovalyov təsnifatı aşağıdakı əsas kateqoriyalar üzrə aparmağı təklif edir:

A) təklif ehtiva edən;

B) etirazı bəyan edən;

C) mümkün cavab addımları barədə xəbərdar edən;

D) digər dövlətin yaxud dövlətlərin aksiyasına və ya beynəlxalq hadisəyə dair siyasi yaxud beynəlxalq-hüquqi mövgeyi təsbit edən;

³³ <http://prezident.gov.az/articles>; Nuriyev S.S., Yusifova S.İ. Handbook on International Relations. Bakı, 2012.

E) beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən tədbirlərin keçirildiyi yaxud keçirilməsinin planlaşdırıldığı barədə məlumatlandırır;

F) sazişi yaxud əldə olunmuş razılıq səviyyəsini rəsmiləşdirən³⁴.

Dövlətlərarası münasibətlərdəki qarşılıqlı hörmət, ehtiram, ifadələrdəki ehtiyatlılıq və nəzakətlik diplomatın gündəlik fəaliyyətində istifadə olunan sənədlərin əksəriyyətinin **xahiş, təklif ehtiva edən** səciyyəli olmasını şərtləndirir. Təklif yaxud xahiş sətiraltı olaraq yaxud mövcud beynəlxalq vəziyyət və ya ölkələrarası münasibətlərdən çıxış edərək, müxtəlif mənalar daşıya bilər (səhvi etiraf etmə, üzrxaqlıq, rədd edilməsi qəbul edilməyəcək təklif, hətta gizli təzyiq, təhdid), lakin yazılış üslubunda bu, bir o qədər də sezilmir. İstənilən halda təkliflə çıxış edən tərəf müsbət cavab almaq üçün (təbii ki, əgər təklif yalnız təklifvermə xatirinə, müəyyən mövgeyi zahirən nümayiş etdirmək yaxud hansısa digər məqsədləri pərdələmək üçün edilmirsə (məsələn, Rusiyanın Suriyadakı

³⁴Ковалева.Н. Азбукадипломатии. – М., 1984. С. 85-86.

vətəndaş müharibəsinə dair sülh konfransını çağırmaq, Şimali Koreyanın nüvə proqramına dair danışıqların keçirilməsinə dair təklifləri və s. bu kimi təkliflər real nəticədən daha çox təklif edən tərəflərin özləri üçün müəyyən müsbət beynəlxalq imic yaratmaq məqsədi güdür) mənə nüvəsindəki ifadələrin dəqiqliyi və aydınlığına, yanlış şərtlərə səbəb olmamalarına fikir verilməlidir.

NÜMUNƏLƏR

- 1) Tunisin daimi nümayəndəsinin Tərksilah üzrə Komitənin sədrinin adına «Prosedur qaydalarının» 33-35 qaydalarına dair 29 mart 1982 il tarixli verbal nota

Cenevrədəki Tunisin daimi nümayəndəliyi Tərksilah üzrə Komitəyə öz hörmətini izhar edir və aşağıdakıları bildirməkdən şərəf duyur: Tunisin nümayəndə heyəti Tərksilah üzrə Komitənin 1982 ildəki ilk sessiyasında nüvə silahına malik olmayan

dövlətlərə nüvə silahının tətbiqi yaxud tətbiqi təhlükəsindən təminatlar vermək məqsədi ilə hərtərəfli tərkisiləh proqramları və effektiv beynəlxalq sazişlər üzrə müvafiq xüsusi işçi qrupların fəaliyyətində iştirak etmək istərdi³⁵.

2) 19 sentyabr 1938-ci ildə Çexoslovakiya hökumətinə təqdim edilən ingilis-fransız təklifləri

Fransız və britaniya hökumətlərinin nümayəndələri bu gün ümumi vəziyyət haqqında məsləhətləşmələr aparmış və britaniya baş nazirinin cənab Hitlerlə danışıqlarına dair məruzəsini nəzərdən keçirdilər...

Hər iki tərəfin nümayəndələri əmindirlər ki, son hadisələrin nəticəsində elə bir vəziyyət yaranıb ki, əsasən sudet almanlarının məskunlaşdığı rayonların Çexoslovakiya dövləti sərhədlərində qalmasının davam etməsi Çexoslovakiyanın özünün və avropa dünyasının maraqlarının təhlükə altına qoyulmadan mümkün deyil. Bu mülahizələrdən irəli gələrək, hər iki hökumət təəssüflə belə

³⁵MyратовЭ.Н., Göst. əsəri.s. 50-51.

bir yekun nəticəyə gəlib ki, qeyd edilən rayonların dərhal alman imperiyasına verilməyəcəyi təqdirdə, sülh və təhlükəsizliyinin, Çexoslovakiyanın həyati maraqlarının effektiv şəkildə təmin edilməsi qeyri-mümkündür...

Biz qəbul edirik ki, Çexoslovakiya hökuməti dövlətin mövgeyində mühüm dəyişikliklərə səbəb olacaq təklif edilən tədbirlərə razılıq verdiyi təqdirdə, özünün gələcək təhlükəsizliyinə dair müəyyən təminatlar istəməkdə haqlı olacaq...

Həm fransız hökuməti, həm britaniya hökuməti çexoslovakiya hökumətindən sülh naminə nə qədər böyük qurbanlar verilməsi tələb edildiyini anlayırlar. Lakin bu məsələ yalnız Çexoslovakiyanın deyil, bütün Avropanın ümumi məsələsi olduğuna görə, onlar bu məsələnin təminatı üçün lazım olan şərtləri aydın şəkildə açıqlamağı özlərinə borc bildilər.

Baş nazir cənab Hitlerlə danışıqları çərşənbə

günündən gec olmayaraq, mümkün olarsa, daha da erkən bərpa etməlidir. Buna görə hesab edirik ki, sizdən cavabı mümkün qədər tez verməyi xahiş edə bilərik³⁶.

3) Cavab notası

İsveçdəki

Rusiya səfirliyi

№ 46/N

Rusiya Federasiyasının səfirliyi Xarici İşlər

Nazirliyinə öz hörmətini izhar edir və Rusiya Federasiyası ilə İsveç krallığı arasında balıqçılıq sahəsinə dair 11 dekabr 1992 il tarixində Stokholmda imzalanmış Sazişin 10 avqust 1993 il tarixindən qüvvəyə minməsinə dair İsveç hökumətinin təklifi barədə məlumatlandırın 9 avqust 1993 il tarixli notanı aldığını təsdiqləməkdən şəraf duyur.

Yuxarıda qeyd edilən notadan İsveç tərəfinin müvafiq konstitusiya tələblərini yerinə yetirdiyinin məlum olduğunu nəzərə alaraq, Səfirlik Sazişin qüvvəyə minməsinə dair təklif olunan tarixin Rusiya

³⁶ Документы и материалы кануна Второй Мировой Войны. М., 1948. С. 202-205.

Federasiyasının hökuməti üçün məqbul olduğu barədə Nazirliyi məlumatlandırır.

Fürsətdən istifadə edərək, Rusiya Federasiyasının səfirliyi Xarici işlər Nazirliyinə bir daha öz dərin hörmətini ifadə edir.

Stokholm, 10 avqust 1993 il³⁷

4) İngiltərə Xarici İşlər Nazirliyinin
SSRİ-nin Londondakı səlahiyyətli nümayəndəliyinə

Notası

№ C 1935/95/92

Nüsxə

Xarici işlər nazirliyi

24 mart 1938 il

³⁷МуратовЕ.Н.Гöst. əsəri.s. 48-49.

Zati-aliləri.

22 mart tarixli notama əlavə olaraq aşağıdakıları bildirməkdən şərəf duyuram:

Mən 17 mart tarixli nota vasitəsilə tərcüməsini böyük lütfkarlıqla təqdim etdiyiniz M.Litvinovun Moskvada mətbuat nümayəndələri üçün etdiyi bəyanatın mətnini artıq oxuyaraq nəzərdən keçirmişəm.

Qeyd edilən bəyanatı SSRİ hökumətinin hazırkı beynəlxalq məsələlərə dair mövgeyinin təqdimatı hesab etmək olar. Belə hesab edirəm ki, Sovet hökumətinin təklifinin mahiyyəti təcavüzün inkişafının, müharibənin baş vermə təhlükəsinin artmasının mümkün qədər qarşısını almaq üçün praktiki tədbirlərin müəyyən edilməsi məqsədi ilə maraqlı hökumətlərin müzakirəsinin keçirilməsi üçün təcili tədbirlərin görülməsindən ibarətdir...

Lakin mövcud şərtlər çərçivəsində bu konfransı təşkil etmək, yəqin ki, mümkün görünmür. Əlahəzrət hökumətinin rəyinə görə, avropa dövlətlərinin yalnız

bir qisminin iştirak edəcəyi və həllolunmamış avropa problemlərinin tənzimlənməsindən daha çox təcavüzə qarşı birgə addımların qəbulu məqsədini güdən konfransın Avropa dünyasının perspektivlərinə müsbət təsir göstərəcəyini əminliklə söyləmək olmaz.

Qeyd olunan şərtlər çərçivəsində, Sovet hökumətinə sülhün qorunmasına dair effektiv metodlara dair öz baxışlarını açıqladığına görə minnətdar olmağıma baxmayaraq, təəssüflə bildirməliyəm ki, Əlahəzrət hökuməti M.Litvinovun məlum bəyanatındakı irəli sürülən təkliflərlə tam həcmdə razılaşa bilməz...

Zati-alilərinizə dərin ehtiramla

Dövlət katibi K.U.Bakster³⁸

Etiraz ifa edənməmiş cavab addımları barədə xəbərdar edən

diplomatik sənədlərdən də diplomatik yazışmada kifayətgədər geniş istifadə olunur. Etiraz bir dövlətə yaxud

³⁸ Документы и материалы кануна Второй Мировой Войны. М., 1948. С. 102-106.

bir qrup dövlətə qarşı atılan addım beynəlxalq hüquqa zidd olduğu, dövlətlərarası ünsiyyətin ümumən qəbul edilmiş normaları pozduğu, sülh və təhlükəsizlik üçün təhdid yaratdığı hallarda (etiraz bunun nə dərəcədə həqiqət olub-olmamasından daha çox məsələyə etirazçı-dövlətin yanaşmasına, qiymətləndirməsinə əsaslanır) bildirilir. Bu zaman delikt (hüquq pozuntusu) faktının, yəni etiraz üçün əsas rolunu oynayan faktın yaxud hadisənin göstərilməsi önəmlidir. Sözsüz ki, etirazda müvafiq ölkələrin də qəbul etdiyi BMT, ATƏT və digər beynəlxalq təşkilatların öhdəliklərinə istinad edilirsə, sənəd daha inandırıcı görünür. Etiraz tipli sənədlər, bir tərəfdən, digər tərəfin tutduğu sözə əməl etməyən insan tək öhdəliklərini icra etməyən bir dövlət kimi beynəlxalq ictimaiyyətə nümayiş etdirmək, həmin dövlətin nüfuzuna təsir etmək məqsədi güdürsə, digər tərəfdən, etirazçı-dövlətin xəbərdaredici atəşi rolunu oynayır və etiraza fikir verilmədiyi halda atılacaq addımların, baş verəcək hadisələrin məsuliyyətinin bir hissəsinin etiraza məhəl qoymayan dövlət yaxud dövlət qruplarının, bir hissəsinin isə müvafiq nəzarət, təsir

mexanizmlərindən istifadə etməyən beynəlxalq ictimaiyyətin üzərinə düşəcəyi barədə məlumat verir.

Ölkənin nüfuzu, beynəlxalq imici nöqtəyindən etiraz xarakterli sənədlərdən çox tez-tez, hər bir kiçik hadisə zamanı istifadə etmək məqsədəuyğun hesab edilmir. Bu həmin etirazların beynəlxalq ictimaiyyətə, qarşı tərəfə təsir gücünü azaltmış olur. Həmçinin etiraz nəzərə alınmadıqda, onu dəfələrlə təkrarlamaq da eyni nəticəyə gətirib çıxarır. Söz əməllə təsdiqlənmədikdə, dövlətin öz milli maraqlarını qorumaq iqtidarında olması şübhə altına alınır və digər dövlətləri də, tərəfləri də etirazçı-dövlətə qarşı daha «sərbəst» davranmağa «şirnikləndirir».

NÜMUNƏLƏR

1) Azərbaycanın Rusiyadakı səfirliyi Rusiya Dövlət Dumasının MDB İşləri və Həmvətənlərlə Əlaqələr üzrə Komitəsi sədrinin birinci müavini K.Zatulinin rəhbərlik etdiyi MDB ölkələri İnstitutunun «Kosvodan sonra: tanınmamış ölkələrin birliyi tanınmaq yolunda» adlı martın

28-də Moskvada keçirdiyi beynəlxalq konfransla əlaqədar Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər Nazirliyinə özetirazını bildirib.

Qeyd edək ki, həmin konfransda Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində fəaliyyət göstərən qeyri-qanuni rejimini nümayəndələri, eləcə də Rusiya hakimiyyət orqanlarının təmsilçiləri də iştirak ediblər.

Nazirliyə təqdim olunan etiraz notasında deyilir ki, *Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində fəaliyyət göstərən qondarma rejimin nümayəndələrinin də konfransa dəvət olunması yolverilməzdir. Rusiya Federasiyası Konstitusiyasına görə, qanunvericilik hakimiyyəti orqanının nümayəndəsi, parlamentin MDB məsələləri üzrə komitə sədrinin birinci müavini K.Zatulinin öz qanunsuz fəaliyyətindən əl çəkməməsi qəbul edilməzdir.*

Səfirlik Rusiya Xarici İşlər Nazirliyinin və Moskva hökuməti nümayəndələrinin konfransa dəvət olunmalarını Azərbaycanla Rusiya arasında təşəkkül tapmış, habelə imzalanmış müqavilə və digər siyasi-hüquqi sənədlərdə əks etdirilmiş strateji əməkdaşlıq

münasibətlərinin ruhuna cavab vermədiyini açıq bəyan edir.

Səfirlik Rusiya Xarici

İşlər Nazirliyindən konfransın keçirilməsi ilə

əlaqədar izahat verməsinə

gələcəkdə

bucür hallaraya yol verilməməsini istəyib³⁹.

2)

İran

İslam Respublikasının Azərbaycan Respublikasındakı səfiri Məhəmməd Bağır Bəhrami Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə dəvət olunmuşdur, 11 avqust 2011-ci il

³⁹ <http://deyerler.org/new/ru/print:page,1,7819-ibm-podarila-armii-ssha-jelektronnyj-perevodchik.html>

İran İslam Respublikasının səfirini qəbul edən Xarici İşlər Nazirinin müavini cənab N. Hüseyinov ona Azərbaycan tərəfinin etiraz notasını təqdim etmişdir.

Xarici İşlər Nazirliyinin Notasında *İran rəsmisinin bu cür məsuliyyətsiz iftiralara qəti etiraz bildirilir və İran mətbuatında Azərbaycan Respublikası xalqına və dövlətinə qarşı yönəldilmiş, milli mənafeyi və təhlükəsizliyinə zidd məlumatların yayımlanmasının, dövlətimizin daxili və xarici siyasətinin təhrif olunmasının ölkələrimiz arasında yaranmış dostluq və qarşılıqlı anlaşma və öhdəliklərlə ziddiyyət təşkil etdiyi vurğulanır.*

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi İran tərəfindən Azərbaycana qarşı qərəzli bəyanatların verilməsinin qarşısının alınması və bu kimi addımların bir daha təkrar olunmaması istiqamətində İran İslam Respublikası tərəfindən qısa müddət ərzində müvafiq tədbirlərin görülməsini və sözügedən məsələyə aydınlıq gətirilməsini tələb etmişdir⁴⁰.

⁴⁰http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=13&news_id=211

3) Azərbaycanın Argentinadakı Səfirliyi Uruqvay Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə etiraz notası göndərmişdir

Azərbaycan Respublikasının Argentinadakı Səfirliyi (eyni zamanda Uruqvay Respublikasında akkreditə olunmuşdur) Uruqvay Nümayəndələr Palatasının sədrinin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinə səfəri ilə əlaqədar Uruqvay Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə etiraz notası göndərmişdir.

Notada *uruqvaylı parlamentarilərin bu səfərinin qeyri-qanuni olduğu bildirilmiş və onların səfər zamanı keçirdikləri görüşlərin və açıqlamaların Azərbaycanın suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədlərinin toxunulmazlığına qarşı hörmətsizlik olduğu vurğulanmışdır*. Həmçinin qeyd

edilmişdir ki, *məsuliyyətsizlik və etinasızlıq nümayiş etdirən bu qanunsuz səfər münaqişənin sülh yolu ilə həlli prosesinə xələl gətirir.*

Notada bildirilmişdir ki, *səfərdən öncə Azərbaycan Respublikasının səfiri və Uruqvay Nümayəndələr Palatasının sədri Xorxe Orriko arasında keçirilmiş görüşdə Uruqvay Nümayəndələr Palatasının sədri Azərbaycan səfirini əmin etmişdir ki, regiona səfəri zamanı Azərbaycanın işğal altındakı ərazilərinə səfər etməyəcəkdir.*

Səfirlik bir daha Uruqvay tərəfinə xatırlatmışdır ki, *Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın torpaqlarının 20%, o cümlədən Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionu və onun ətrafındakı 7 rayon Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş, 1 milyona yaxın azərbaycanlı etnik təmizləməyə məruz qalaraq qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüş və Ermənistan tərəfindən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki bütün tarixi və mədəni irs dağıdılmış və məhv edilmişdir. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası 822, 853,*

874, 884 sayılı, Baş Assambleyası isə 62/243 sayılı qətnamələrlə Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində suverenliyi və ərazi bütövlüyünü dəstəkləmiş və Ermənistan silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın bütün işğal olunmuş ərazilərindən tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını, azərbaycanlı məcburi köçkünlərin öz doğma yuvalarına qaytarılmasını tələb etmişdir. Bu mövqe bir sıra beynəlxalq və regional təşkilatların, o cümlədən ATƏT, Avropa Şurası Parlament Assambleyasının, Avropa Parlamenti, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, NATO, Qoşulmama Hərəkətinin qəbul etdikləri çoxsaylı qətnamə və sənədlərdə də öz əksini tapmışdır.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, *Səfirlik Uruqvay Xarici İşlər Nazirliyindən baş vermiş insidentin araşdırılmasını və məsələyə münasibət bildirilməsini xahiş etmişdir*⁴¹.

4)

⁴¹http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=13&news_id=1147

Azərbaycan İrana cavab notası təqdim edib. Bu barədə Trend-ə Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin mətbuat katibi Elman Abdullayev bildirib.

Abdullayev deyib ki, *cavab notasında Güney Azərbaycan Milli Azadlıq Cəbhəsinin (GAMAC) təşkilatçılığı ilə martın 30-da Bakıda "Çağdaş Güney Azərbaycanın sabahı" mövzusunda keçirilən konfransda səsləndirilən fikirlərin Azərbaycan dövlətinin mövqeyini əks etdirmədiyi qeyd olunub.*

"Azərbaycan hər zaman bəyan etdiyi kimi, İranla ikitərəfli münasibətləri dostluq və qarşılıqlı anlaşma şəklində davam etdirir və bu münasibətlərin möhkəmləndirilməsi üzrə səyləri aparılır. Eyni zamanda, Azərbaycan İranla münasibətlərinə mehriban qonşuluq prizmasından baxır və Azərbaycan-İran münasibətlərinin bütövlükdə regionun inkişafına xidmət etdiyinə inanır", - cavab notasında deyilir.

Qeyd edək ki, İran Güney Azərbaycan Milli Azadlıq Cəbhəsinin təşkilatçılığı ilə martın 30-da Bakıda "Çağdaş

Güney Azərbaycanın sabahı" mövzusunda konfransın keçirilməsinə etiraz olaraq Azərbaycana nota vermişdi⁴².

Bütün diplomatik sənədlərin bu və ya digər şəkildə dövlətin mövgeyini təsbit etdiyini vurğulayan A.N.Kovalyov bölgədə ayrıca yer ayırdığı kateqoriyaya heç bir diplomatik addımı (təklif, etiraz) ehtiva etməyən, ümumi razılığı, dəstəyi, xəbərdarlığı (mümkün cavab addımlarını bilavasitə qeyd etmədən) yaxud inkarı əks etdirən, **dövlətin beynəlxalq-hüquqi mövgeyini təsbit edən sənədləri** aid etdiyini bildirir⁴³.

NÜMUNƏLƏR

1)

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin 13

⁴²<http://az.trend.az/news/politics/2135582.html>

⁴³A.N.Kovalyov. Göst. əsəri. s. 104-105. .

noyabr 2011-ci il tarixində Gürcüstanın Tsxinvali regionunda - Cənubi Osetiyada keçirilmiş qondarma prezident seçkiləri ilə bağlı Bəyanatı, 18 noyabr 2011-ci il

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini qəti şəkildə dəstəklədiyini bir daha bildirərək, Gürcüstanın Tsxinvali regionunda - Cənubi Osetiyada 13 noyabr 2011-ci il tarixində keçirilmiş qondarma prezident seçkilərini tanımadığını bəyan edir.

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi münaqişənin öz mümkün həllini tapması üçün hazırkı danışıqlar prosesinin konstruktiv şəkildə davam etdirilməsinin vacibliyinə qətiyyətlə inanır⁴⁴.

2)

⁴⁴http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=14&news_id=147&language=az

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinin Liviyadakı vəziyyətlə baęlı Bəyanatı, 02 sentyabr 2011- ci il

Azərbaycan Respublikası Liviya xalqının iradəsinə hörmətlə yanaşır və Milli Keçid Şurasını Liviyanın hakimiyyət təmsilçisi kimi tanıdığını bəyan edir⁴⁵.

Beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən tədbirlərin keçirildiyi yaxud keçirilməsinin planlaşdırıldığı barədə məlumatlandırان sənədlərin xüsusi izahatına ehtiyac olmadığına görə bəzi nümunələri təqdim etməklə kifayətlənəcəyik:

NÜMUNƏLƏR

1)

Qəbələ Radio Lokasiya Stansiyasının istismarının

⁴⁵http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=14&news_id=150&language=az

dayandırılması ilə bağlı AR XİN-in Bəyanatı

Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında Qəbələ Radio Lokasiya Stansiyası (RLS) ilə əlaqədar intensiv danışıqlar aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikası danışıqlarda Qəbələ RLS-in icarə müddətinin uzadılması ilə bağlı Rusiya tərəfi ilə əməkdaşlığı davam etdirməyə hazır olduğunu nümayiş etdirmişdir. Danışıqlar zamanı adı çəkilən stansiyanın icarə haqqı ilə bağlı razılaşmanın əldə olunması mümkün olmamışdır.

“Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Rusiya Federasiyası Hökuməti arasında Qəbələ RLS-in statusu, istifadə prinsipləri və şərtləri haqqında Saziş”in 9 dekabr 2012-ci il tarixindən qüvvədən düşməsi ilə bağlı Rusiya Federasiyası tərəfindən stansiyanın istismarının 10 dekabr 2012-ci il tarixindən etibarən dayandırılması barədə Azərbaycan tərəfinə Nota təqdim edilmişdir⁴⁶.

⁴⁶http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=14&news_id=1219&language=a
Z

2)

Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının IX zirvə toplantısının Naxçıvan bəyannaməsi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayev, Qırğız Respublikasının Prezidenti Kurmanbek Bakiyev və Türkiyə Respublikasının Prezidenti Abdullah Gül 2-3 oktyabr 2009-cu il tarixində Azərbaycan Respublikasının Naxçıvan şəhərində keçirilmiş Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının IX Zirvə Toplantısında iştirak etdilər.

Arqument hissəsindən sonra

1. Naxçıvan şəhərində yüksək səviyyədə keçirilmiş Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının IX Zirvə Toplantısının Türkdilli dövlətlər arasında müxtəlif

sahələrdə çoxtərəfli və ikitərəfli əlaqələrin və əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi və dərinləşdirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verəcəyini qeyd etdilər.

2. Türkdilli ölkələr arasında ortaq tarix, dil və mədəniyyət yaxınlığından irəli gələn münasibətləri və həmrəyliyi qarşılıqlı maraqlar əsasında davam etdirmək niyyətlərini ifadə etdilər.

3. Demokratiya, insan hüquqlarına hörmət və iqtisadiyyatın inkişafı, qanunun aliliyi və səmərəli idarəçilik prinsiplərinə sadıqlıqlarını bir daha təsdiqlədilər.

4. Ticarət-iqtisadi sahədə qarşılıqlı münasibətlərin inkişaf etdirilməsi və əməkdaşlığın, xüsusilə sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, rabitə və digər sahələrdə bərabərlik və qarşılıqlı fayda prinsipləri əsasında genişləndirilməsi niyyətlərini ifadə etdilər.

5. Türkdilli dövlətlərin dinamik inkişaf edən iqtisadiyyatlarının bir çox sahələrdə əməkdaşlıq üçün

zəmin yaratdığını vurğuladılar, Türkdilli dövlətlər arasında ticarət-iqtisadi, elmi-texniki və humanitar əməkdaşlığın onların potensialına uyğun olaraq genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi üçün impulsun verilməsi məqsədilə əlavə tədbirlərin görülməsinin vacib olduğunu bildirdilər.

6. Xəzər regionundakı enerji ehtiyatlarının Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində artan rolunu təsdiqlədilər. Bakı-Tiflis-Ceyhan və Bakı-Tiflis-Ərzurum strateji neft və qaz kəmərlərinin qlobal enerji təhlükəsizliyi və region ölkələrinin davamlı iqtisadi inkişafına xidmət etdiyinə əminliklərini ifadə etdilər. Bununla əlaqədar, onlar Bakı-Tiflis-Ceyhan kəmərinin nəql qabiliyyətinin artırılmasının vacibliyini qeyd etdilər və Aktau limanı ilə Bakı-Tiflis-Ceyhan neft kəməri arasında əlaqəyə xüsusi əhəmiyyət verdilər.

7. Avropa və Asiya arasında yük daşımalarının həcminin artırılmasına yönəlmiş, Şərqi-Qərbi dəhlizinin bir hissəsi olan Bakı-Tiflis-Qars yeni birləşdirici dəmiryolu xəttinin

yaradılmasının beynəlxalq nəqliyyat-kommunikasiya əlaqələrinin genişlənməsinə və regionun iqtisadi inkişafına, təhlükəsizliyinə və sabitliyinə töhfə verəcəyini qeyd etdilər.

8. Türkdilli dövlətlər arasında bütün sahələrdə əlaqələrin dərinləşdirilməsinə və bu məqsədlə qarşılıqlı səfərlərin həyata keçirilməsinə, təcrübə mübadiləsinə və əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verdiklərini bildirdilər. Türkdilli ölkələrin xalqları arasında ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə, eləcə də ictimai əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə xidmət edəcək parlamentlər, mərkəzi və yerli hakimiyyət və mətbuat orqanları arasında əlaqələrin genişləndirilməsini dəstəklədiklərini ifadə etdilər.

9. Elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, turizm, idman və digər sahələrdə əlaqələrin genişləndirilməsində qarşılıqlı maraqlı olduqlarını təsdiq etdilər, Türkdilli xalqlar arasında mənəvi və humanitar əlaqələrin saxlanılması və

möhkəmləndirilməsinə tərəfdar olduqlarını bildirdilər.

10. Elm təşkilatları və elm xadimləri arasında əlaqələrə, o cümlədən müvafiq sahədəki konkret layihələrə dəstəklərini ifadə etdilər və təhsil sahəsində əməkdaşlığın əhəmiyyətini bir daha təsdiqlədilər...⁴⁷

Sazişi yaxud əldə olunmuş razılıq səviyyəsini şəxsi və verbal notalar, şəxsi müraciətlər vasitəsilə təsdiqləmək, rəsmiləşdirmək hallarına da az təsadüf edilmir:

NÜMUNƏ

DİPLOMATİK MÜNASİBƏTLƏRİN QURULMASINA DAİR NOTALAR MÜBADİLƏSİ

ABŞ prezidentinin SSRİ-nin Xarici İşlər üzrə

Xalq komissarı M.M.Litvinova notası

Ağ ev, Vaşinqton

16 noyabr 1933 il

Hörmətli Cənab Litvinov,

⁴⁷ http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=14&news_id=671&language=az

Böyük sevinclə sizi məlumatlandırırım ki, bizim danışıqların nəticəsi olaraq Birləşmiş Ştatların Hökuməti Sovet Sosialist Respublikalar İttifaqının Hökuməti ilə normal diplomatik münasibətləri qurmaq və Səfirlər mübadiləsini həyata keçirmək qərarına gəldi.

İnanıram ki, xalqlarımız arasında qurulmuş münasibətlərin daima normal və dostcasına qalmağına və bizim millətlərin qarşılıqlı fayda və ümumi sülhün qorunması istiqamətində əməkdaşlıq etməsinə nail olunacaq.

Cənab M.M.Litvinova ən səmimi arzularla

Franklin D. Ruzvelt

SSRİ-nin Xarici İşlər üzrə Xalq Komissarının
ABŞ-ın prezidenti Franklin D.Ruzveltə notası

Hörmətli Cənab Prezident,

Böyük sevinclə sizi məlumatlandırırım ki, Sovet Sosialist Respublikalar İttifaqının Hökuməti Birləşmiş Ştatların Hökuməti ilə normal diplomatik münasibətləri

qurmaq və Səfirlər mübadiləsini həyata keçirmədən məmnunluğunu ifadə edir.

Mən də sizin ümidlərinizi bölüşürəm ki, xalqlarımız arasında qurulmuş münasibətlərin daima normal və dostcasına qalmağına və bizim millətlərin qarşılıqlı fayda və ümumi sülhün qorunması istiqamətində əməkdaşlıq etməsinə nail olunacaq.

Cənab Prezidentə ən səmimi arzularla

Maksim Litvinov

Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqının
Xarici İşlər üzrə Xalq Komissarı⁴⁸

Diplomatik sənədin həcminə mühüm dərəcədə təsir edən onun **arqument hissəsidir**. Ümumi məlumat, mövgeyi əks etdirən sənədlərdə çox vaxt arqument hissəyə ehtiyac duyulmur. Lakin qarşı tərəfə, sənədin ictimaiyyətə açıqlanması nəzərdə tutulduqda isə bütövlükdə həm yerli, həm beynəlxalq dairələrə yanaşmanızı aydınlaşdırmaq, izah etmək, əsaslandırmaq lazım gəldikdə, arqumentlərsiz keçinmək mümkün deyil. Təbii ki, bir sıra məsələlərdə əks

⁴⁸МуратовЕ.Н.Гöst. əsəri.s. 63-64.

mövgedən çıxış edənlər üçün digər tərəfin arqumentləri əsaslı görünməyə bilər. Buna baxmayaraq, məntiqə, faktlara əsaslanan arqumentlər dövlətin mövgeyinə, bu mövgedən irəli gələn addımlara hörmətlə yanaşmağa vadar edir. Məsələ nə qədər mürəkkəb və ziddiyətlidirsə, gətirilən səbəblər, əsaslar bir o qədər daha düşünülmüş, çoxsaylı və hərtərəfli (siyasi, iqtisadi, tarixi, hüquqi, mənəvi və s.) olur.

Əvvəlki nümunələrin birində biz Türkdilli dövlətlərin dövlət başçılarının IX Zirvə toplantısının Naxçıvan bəyannaməsinin məna nüvəsi hissəsini gətirmişdik (s.52-53). İndi onun arqument hissəsinə nəzər salaq:

«Dövlətbaşçıları,

Tarix, dil və mədəniyyət yaxınlığına, dostluq, bərabərlik və qarşılıqlı faydaya əsaslanan, bütünsahələrdə mövcud olan yüksək səviyyəli əlaqələrin və əməkdaşlığın əhəmiyyətini qiymətdərək,

Türkdilli ölkələrində dövlət başçılarının Zirvə Toplantılarının faydasını və 2006-cı ildə Türkiyə

Respublikasında keçirilmiş Zirvə
 Toplantısında qəbul edilmiş Antalya Bəyannaməsində
 daxil olmaqla əvvəllər keçirilmiş Zirvə
 Toplantılarında qəbul edilmiş Bəyannamələrin müddəalarını
 təsdiq edərək,
 Türkdilli ölkələr arasında ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələrin və
 mövcud həm rəyliyin möhkəmləndirilməsinin Avrsiya region
 undakı əməkdaşlığı dərinləşdirdiyinə əmin olaraq,
 2-3 oktyabr 2009-cu ildə Naxçıvan şəhərində
 keçirilmiş Türkdilli ölkələrində dövlət başçılarının IX Zirvə
 Toplantısında “Türkdilli dövlətlərin əməkdaşlıq
 Şurasının yaradılması
 haqqında Naxçıvan Sazişi”nin imzalanmasını
 məmnuniyyətlə qeyd edərək,
 Müasir beynəlxalq münasibətlərdə iqtisadiyyat və
 ticarətin aparıcı rolunu qeyd edərək,
 Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT)
 Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə,
 Helsinki Yekun Aktı başda olmaqla Avropada Əməkdaşlıq və

Təhlükəsizlik Təşkilatının sənədlərinə sadıq olduqlarını ifadə edərək,

Suverenlik, ərazi bütövlüyü və sərhədlərin toxunulmazlığı, bir-birinin daxili işlərinə qarışmamaq, zor işlətməmək və yazor işlədəcəyi ilə hədələmək prinsipləri əsasında dövlətlərin siyasivə iqtisadi təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsinə çalışaraq...⁴⁹

Gördüyümüz kimi, bəyannamənin məna nüvəsi bir sıra aspektdən müəyyən ardıcılıq prinsipi ilə əsaslandırılır və burada nəinki mövge izah edilir, həmçinin mümkün əksər qüvvələrə cavab verilir, maraqlı tərəflərin səsləndirə biləcək ittihamları, müxtəlif ikimənalı yozmaları və şərhlərini neytrallaşdıran əsaslar gətirilir: toplantının məhz bu formatda olmasının tarixi, mədəni və digər səbəbləri, qeyd edilən əməkdaşlığın digər dövlətlərə qarşı yönəlmədiyi, ümumən bütün regionun inkişafına xidmət

⁴⁹http://mfa.gov.az/index.php?options=news&id=14&news_id=671&language=az

etməsi və beynəlxalq qurumların prinsiplərinə müvafiq olduğu və s.

Diplomatik sənədin **faktları açıqlayan hissəyə** gəldikdə, ilk növbədə faktın dəqiq və tutarlı olmasına diqqət yetirmək lazımdır. Faktla bağlı istənilən, kiçik belə şişirtmə, yanlışlıq qarşı tərəfə faktları alt-üst etmək və bütün diplomatik səylərin nəinki puç olmasına, əvvəlki vəziyyətdən də geriyə düşməsinə gətirib çıxara bilər. Məhz buna görə diplomatik sənəddə əks olunacaq faktlar, ən aşkar görünənləri belə, dəfələrlə yoxlanılır, işlədilən ifadələrin həm mənaca, həm ölçülərinə görə faktlara müvafiqliyinə nəzarət edilir. V.İ.Popov buna dair belə bir misal gətirir: Londona diplomatik vəzifəyə keçdikdə ilk məsələlərdən biri 1968-ci ildə XX əsrin əvvəllərində Müvəqqəti hökumətin sədri olmuş A.Kerenskinin mühacirətdən Moskvaya dönməyə hazır olduğu barədə sənədi araşdırmaq idi. Sənəddə əks olunanlar öz təsdiqini tapdığı halda, Siyasi Büro üçün maraq kəsb etdiyi üçün məlumat təcili olaraq şifrəli teleqram vasitəsilə Mərkəzə çatdırılmalı idi. Lakin yoxlama zamanı məlum oldu ki,

sənədi konsulluğun təcrübəsiz, gənc bir əməkdaşı hazırlamış və fakt kimi qeyd edilənlər xaricdəki rus pravoslav kilsəsinin keşişi ilə söhbət əsnasında ehtimal kimi söylənən fikirlərinə əsaslanırdı⁵⁰.

Maraqlıdır

2013-cü ilin sonunun diplomatik skandalları arasında diqqəti cəlb edənlərdən biri, sözsüz ki, ABŞ-da çalışmış və çalışan 25 rusiyalı diplomatın tibbi sığortalarla bağlı fırıldıqlarda ittiham edilmələridir. Xatırladaq ki, Nyu-York şəhərinin Cənub dairəsinin prokuroru Prit Bhararanın ittihamlarına əsasən, rusiyalı diplomatlar və onların xanımları, aldıkları məvacibləri qəsdən kiçildərək, əztəminatlı ailələr üçün nəzərdə tutulmuş tibbi sığorta güzəştlərindən yararlanaraq ABŞ dövlət büdcəsindən onminlərlə dollar pul oğurlamışdılar⁵¹. İttihamları şərh edən Rusiyanın xarici işlər naziri Sargey Lavrov cavab olaraq qeyd etdi ki, Rusiya ərazisində fəaliyyət göstərən

⁵⁰V.İ.Popov. Göşg.əsər. S. 412-413.

⁵¹<http://www.newizv.ru/politics/2013-12-11/194013-nashi-shtirlicy-pogoreli-na-strahovke.html>

*xarici diplomatlar, o cümlədən, amerikalılar, mütəmadi olaraq rusiya qanunvericiliyini pozurlar, lakin onlar bundan informasiya şousu yaratmır və məsələləri səs-küysüz, diplomatik kanallar vasitəsilə həll edirlər*⁵².

S.Lavrovun reaksiyası göstərir ki: 1) ABŞ tərəfin ittihamlarının faktoloji hissəsi o qədər dəqiq və əsaslıdır ki, onu inkar etmək mümkün deyildi. 2) Lakin açıq etiraf əvəzinə rusiyalı nazir əvəzinə əkshücumu keçməyə çalışıb. Amma digər ölkələrin diplomatlarına qarşı ittihamları ümumi xarakter daşdığına, yəni real faktlarla əsaslandırılmadığına görə, onlar bir daha bu məsələdə rus tərəfin acizliyinin nümayişinə çevrildi (əminliklə söyləmək olar ki, Rusiya ərazisində fəaliyyət göstərən amerikalı diplomatların yerli qanunları pozduqlarına dair hansısa tutarlı faktlar olsaydı, rus tərəfi çoxdan onları açıqlamışdı).

Qeyd olunan misal bir daha sənədin faktoloji hissəsinə diqqətli, əhatəli araşdırma və dəqiqləşdirmə ilə yanaşmağın vacibliyini sübut edir. Faktlar inkaredilməz

⁵²<http://argumenti.ru/politics/2013/12/305236>

olduğu halda qarşı tərəf nə qədər məsələdən yayınmaq istəsə belə, bəzi məsələləri etiraf etməyə məcbur olur.

YOXLAMA SUALLAR:

1. Protokol formullarına daxil olanları qeyd edin?
2. Diplomatik yazışmada standart müraciət ifadələrini sadalayın.
3. Məna nüvəsi üzrə diplomatik məktublارın təsnifatına hansı kateqoriyalar daxildir?
4. Etiraz ifadə edən sənəd nümunələrindən misal gətirin.
5. Diplomatik məktubun argument hissəsinin yeri və əhəmiyyətini açıqlayın.

ƏLAVƏ

Şəxsi nota –bir qayda olaraq, mühüm və prinsipial əhəmiyyətli məsələlərə aid olur və ya hər hansı hadisə ilə bağlı rəsmi informasiya qaydasında, yerli diplomatik protokolun tələblərinə uyğun şəkildə və ya şəxsi notaya cavab olaraq göndərilir. Blankda çap edilir, üstündə ünvan göstərilir, möhür qoyulur.

Verbal nota– Nisbətən ikinci dərəcəli məsələləri əhatə edir və gündəlik diplomatik məktublar dövriyyəsində daha çox istifadə edilir. Üçüncü şəxs adından tərtib edilir, əvvəlcə gerb, sonunda rəsmi möhür vurulur, imzalanmır. Sol aşağı küncündə göndərmə vaxtı, göndərildiyi ünvan göstərilir.

Sirkulyar nota –bir neçə şəxsə ünvanlanmış yaxud ümumi dövr etmək üçün nəzərdə tutulmuş rəsmi informasiyanı yaxud müddəanı ehtiva edən diplomatik nota.

Kollektiv nota –bir neçə ölkə tərəfindən uzlaşdırılmış fikirlərin açıqlanması məqsədi ilə hər hansı hökumətə ünvanlanır. Bu xüsusən mütəbər məktublaşma növüdür və

tək nüsxədə hazırlanır. Eyni vaxtda sənədi imzalayan diplomatların hamısının iştirakı ilə görüş zamanı təqdim olunur.

İdentik nota –mötəbərlik səviyyəsi daha aşağıdır. Hər diplomatik nümayəndəlik hökumətə öz notasını göndərir. Mahiyyətə notalar analoci olsa da, forma və detallarına görə notalar fərqli ola bilər. Eyni zamanda göndərilməsi mütləq deyil.

Manifest (proklamasiya) –çap olunmaq üçün nəzərdə tutulan notadır.

Ultimatum –bir hökumətin digərinə qarşı irəli sürdüyü tələbləri ehtiva edir. Sənəddə kəskin əks tədbirlər istisna edilmir və bir çox hallarda müharibənin prelüdiyasına çevrilir.

Etimadnamə – bir dövlət başçısının imzaladığı və digər dövlətin başçısına ünvanlandığı, həmin ölkəyə bu və ya digər şəxsi diplomatik nümayəndə qismində təyin edildiyi barədə məlumatlandıran məktubu.

Diplomatik nümayəndə geri çağırıldıqda sonuncu dövlət başçısına (yaxud xarici işlər nazirinə) **geri çağırılma sənədi** təqdim edir.

İllik siyasi hesabat—səfirliyin il ərzində yazdığı sənədlər, arayışlar və dosyələr əsasında hazırlanır. Adətən bu hesabatı səfirin təsdiq etdiyi plan əsasında rütbəli diplomatik əməkdaş hazırlayır. Hesabatda səfirin təmsil etdiyi dövlətlə çalışdığı dövlət arasında siyasi, iqtisadi, elmi və mədəni əlaqələr məsələləri açıqlanır, ikitərəfli münasibətlərin inkişaf meylləri təhlil olunur. Son zamanlar səfirliyin illik hesabatında dövlətlərarası əmtəə dövriyyəsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Hesabatın təxmini həcmi: strateji əməkdaşlıq ölkəsi ilə bağlı – 40 səh., digərləri ilə - 30 səh. Hesabata statistik və dygər xarakterli materiallar da əlavə edilə bilər. Bir qayda olaraq, növbəti ilin 15 fevral tarixindən gec olmayaraq təqdim edilir.

Siyasi məktub – XİN, ölkə rəhbərliyinə fəaliyyət göstərdiyi ölkə ilə bağlı önəmli və əlavə tədbirlərin görülməsini tələb edən bir məlumat çatdırarkən səfirlik tərəfindən hazırlanır. Siyasi məktub üçün səciyyəvidir:

- a) Mövzunun aktuallığı;
- b) Informasiyanın vaxt nöqteyi-nəzərindən aktuallığı;
- c) Hərtərəfli dərin təhlil;
- d) Səfirin təmsil etdiyi dövlətin, onun vətəndaşlarının maraqlarının müdafiəsinə yönəlmiş konkret təkliflər və mülahizələr.

Siyasi məktub xüsusi təhlil qrupu tərəfindən

hazırlanır və səfirin imzası ilə təsdiqlənir. Həcmi 4-10 səh.

Məlumat məktubu və arayışı—Bu tip sənədlərin dəqiq, konkret tərtibat qaydası yoxdur. Onları formadan daha çox bəhs etdikləri mövzu, mövzunun aktuallığı, istinad etdiyi mənbələr səciyyələndirir. Faktlar, rəqəmlər, sitatlar dəqiq olmalıdırlar. Bir qayda olaraq, mərkəzə göndərilməzdən əvvəl səfirliyin diplomatik əməkdaşlarının müşavirisində nəzərdən keçirilir. Sadə, aydın dillə yazılır, dəqiq başlığa, icraçının imzasına malik olur. Həcmi 5-10 səh.

Mətbuatın icmalı—aparılması halları: a) ölkəyə səfirin təmsil etdiyi dövlətdən yerli dili bilməyən nümayəndə heyəti gəldikdə; b) müştərək səfirliklərdə səfirliyin yerləşmədiyi dövlətdə baş verən hadisələr haqqında

məlumatlı olmaq üçün; c) səfir fəaliyyət göstərdiyi ölkənin dilini bilmədiyi hallarda; d) XİN yaxud səfirin xüsusi tapşırığı əsasında konkret mövzu və konkret dövr üzrə (seçki kampaniyası zamanı, münaqişə dövründə və s.). Mətbuatın icmalında ölkənin aparıcı mətbuat orqanları nəzərdən keçirilir, mətbu orqanın siyasi yönümü, jurnalistin obyektivlik səviyyəsi qeyd edilir. İcmal operativ qaydada hazırlanır: gündəlik icmal həmin gün ərzində səhər saat 10-11-ə qədər hazır olmalıdır. Adərən bu işi gənc diplomatlara tapşırırlar.

Siyasi xarakteristika—İctimai-siyasi xadimin, diplomatın, biznesmenin, elm, mədəniyyət xadiminin xarakteristikası daxili yazışmanın önəmli sənəd növüdür. Bu tip sənədi XİN, digər nazirliklər, dövlət nümayəndə heyətləri tələb edə bilər. Sənədini məqsədi bu və ya digər şəxs, onun siyasi baxışları, xasiyyəti, əlaqələri və maraqları haqqında dolğun təsəvvür yaratmaqdır. Xarakteristikanın mənbələri qismində biqrafik sorğu kitabları, həmin şəxsin çıxış və bəyanatları, məqalə və kitabları, onun haqqında mətbuatda gedən materiallar, onunla söhbətlərin audio və video

yazıları çıxış edə bilər. Sənəddə şəxs haqqında konkret anket məlumatları olsa da, bu anketdən daha geniş və fərqli sənəd növüdür. Xarakteristikanın əsas hissəsini şəxsin siyasi-ictimai baxışları, ölkədəki siyasi rolu və çəkisi haqqında, həmçinin həmin şəxsin səfirin təmsil etdiyi ölkə ilə əlaqələri, ölkəyə səfərləri barədə məlumatlar təşkil edir. Şəxsin pis vərdişləri, varsa, həyat yoldaşı barədə də informasiya əks olunmalıdır. Sənəddə yalnız yoxlanılmış faktlar olmalıdır.

Memorandum - Nisbətən az istifadə edilən sənəd növüdür. Daha çox faktları, qərarları, rəyləri əks etdirir. Əsas problemin hüquqi, yaxud aspektini işıqlandırır (xüsusən gələcəkdə nəzərdə tutulan məsələ ilə bağlı). Memorandumda problemin tarixi kökləri, əsaslandırılması, tərəflərin arqumentləri göstərilir. Notadan fərqli olaraq, memorandumda nə ünvan göstərilir, nə də komplimentlər edilir.

“**Non paper**” (ingiliscədən “mövcud olmayan kağız” kimi tərcümə olunur) – müasir diplomatik və siyasi praktikada geniş tətbiq olunan sənəd növüdür. Adətən başlığı, imzası

olmur, hərçənd texniki yarımbaşlığı özündə ehtiva edə bilər. Bu cür sənədlərin istifadəsi kifayət qədər sərbəst şəkildə yeni təklif irəli sürmək, qarşı tərəfin nəzərdən keçirməsi üçün yeni elementləri daxil etmək imkanı verir. Bir qayda olaraq, rəsmi sənəd qismində nəzərdən keçirilmir və iş materialı kimi xidmət edir. Non paper sənədə hardasa istinad yalnız müəllifin göstərilməməsi ilə qəbul edilib. Sitat gətirmək, bəzən isə aşkar edilmə üçün nəzərdə tutulmayıb (düzdür, istisna hallarda ictimai və siyasi şərtlərin, bu və ya digər məsələ üzrə qiymətləndirmələrin əldə edilməsi vasitəsi kimi təklif edilir).

Bəyanat(latınca *declaro* – elan edirəm kimi tərcümə olunur) - Dövlətin daxili və xarici siyasət prinsiplərini ifadə edir yaxud konkret məsələyə dair münasibəti əks etdirir (birtərəfli, ikitərəfli yaxud çoxtərəfli qaydada). Bəyanat əksər hallarda imzalanır, lakin iştirakçıların istəyindən asılı olaraq, imzasız da qəbul oluna bilər.

Yekun akt (Acte final – fr.)–İştirakçıların mövqeyini əks etdirməklə beynəlxalq toplantının işini yekunlaşdıran sənəd. Özünün məzmun və hüquqi mahiyyəti baxımından

müxtəlif olur və bu müxtəliflik konfransın işinin xarakteri, məqsəd və qayəsi, habelə gedişi ilə müəyyən edilir.

Beynəlxalq müşavirənin yekun sənədinə nümunə kimi ATƏM-in Yekun aktını göstərmək olar.

Demarş (fr. Demarche - çıxış)–Hökumət, XİN və ya diplomatik nümayəndəlik tərəfindən digər dövlətlərin hökuməti qarşısında edilən çıxışdır. Demarş öz formasına (nota, memorandum və s.) və məzmununa (xahiş, xəbərdarlıq) görə müxtəlif ola bilər. Beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq Demarşda zor dili, hədə-qorxu ola bilməz (BMT-nin Nizamnaməsinə ziddir).

Autent mətn (yun. əsl, ilk mənbədən doğan)–hər hansı sənədin orijinal mətni. Beynəlxalq hüquqda beynəlxalq müqavilənin mətninin son olaraq elan olunma prosedurası mətnin autentliyinin müəyyən olunması deməkdir.

Müqavilə 2 və ya daha çox dildə tərtib edildikdə, bir qayda olaraq, onun son maddələrində göstərilir ki, bütün mətnlər “eyni qüvvəyə malikdir”, yəni autent, eyni dərəcədə orijinal hesab edilir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Eyyubov A. K. Diplomatianın əsasları. B., 2009
2. Diplomatiya. Ensiklopedik lüğət. Bakı, 2005
3. İpə-sapa düzülməmiş incilər. Bakı, 1981
4. Nuriyev S.S., Yusifova S.İ. Handbook on International Relations. Bakı, 2012.
5. Борунков А.Ф. Дипломатический протокол в России. М., 2000.
6. Валери Жискар д'Эстен. Власть и жизнь. М., 1990.
7. Документы и материалы кануна Второй Мировой Войны. М., 1948
8. Ковалев А.Г. Азбука дипломатии. М., 1993.
9. Муратов Э.Н. Дипломатические документы и дипломатическая переписка на английском языке. М., 2001.
10. Никольсон Г. Дипломатия. – М., 1941
11. Попов В.И. Современная дипломатия: теория и практика. М. – 2004
12. Расулзаде М..Э. Сборник произведений и писем. М., 2010.
13. Сатоу Э. Руководство по дипломатической практике. М., 1961.
14. Соловьев Ю. Я. Воспоминания дипломата. М., 1959
15. Юзефович Т. Договоры России с Востоком. СПб., 1869
16. www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/langdiplom.html
17. <http://diplomat-ceremonial.ru/diplomatia-drevnei-grecii/mezhdunarodnye-obychai-v-epoxu-ellinizma.html>
18. http://azcongress.info/cat/67-aprel-2009/3959-2009_4_33
19. www.BiblioFond.ru/view.aspx?id=23751
20. <http://www.rosbalt.ru/main/2013/04/12/1117241.html>
21. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14556>

22. <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/53260/>,
<http://lenta.ru/news/2010/11/28/leakit/>, <http://ruleaks.net/>
23. http://www.tinlib.ru/istorija/diplomatija_simona_bolivara/p8.php
24. <http://telegraf.by/2012/03/monarhi-xxi-veka>
25. <http://prezident.gov.az/articles>;
26. <http://deverler.org/new/ru/print:page,1,7819-ibm-podarila-armii-ssha-jelektronnyji-perevodchik.html>
27. http://mfa.gov.az/index.php?option=news&id=13&news_id=211
28. http://mfa.gov.az/index.php?option=news&id=13&news_id=1147
29. <http://az.trend.az/news/politics/2135582.html>
30. http://mfa.gov.az/index.php?option=news&id=14&news_id=147&language=az
31. http://mfa.gov.az/index.php?option=news&id=14&news_id=150&language=az
32. <http://www.newzv.ru/politics/2013-12-11/194013-nashi-shtirlicy-pogoreli-na-strahovke.html>
33. <http://argumenti.ru/politics/2013/12/305236>

Mündəricat

Müqəddimə.....	3
1. Yazışmanın diplomatın fəaliyyətində rolu və əhəmiyyəti.....	5
2. Diplomatın söh ehtiyatı və diplomatik dil anlayışı.....	17
3. Stil (üslub) anlayışı, diplomatik üslubun özəllikləri.....	35
4. Diplomatik sənədlərin təsnifatı.....	55
5. Diplomatik sənədlərə qarşı ümumi tələblər.....	69
6. Diplomatik sənədlərin hissələri.....	80
7. ƏLAVƏ.....	122
İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	130
Mündəricat.....	132